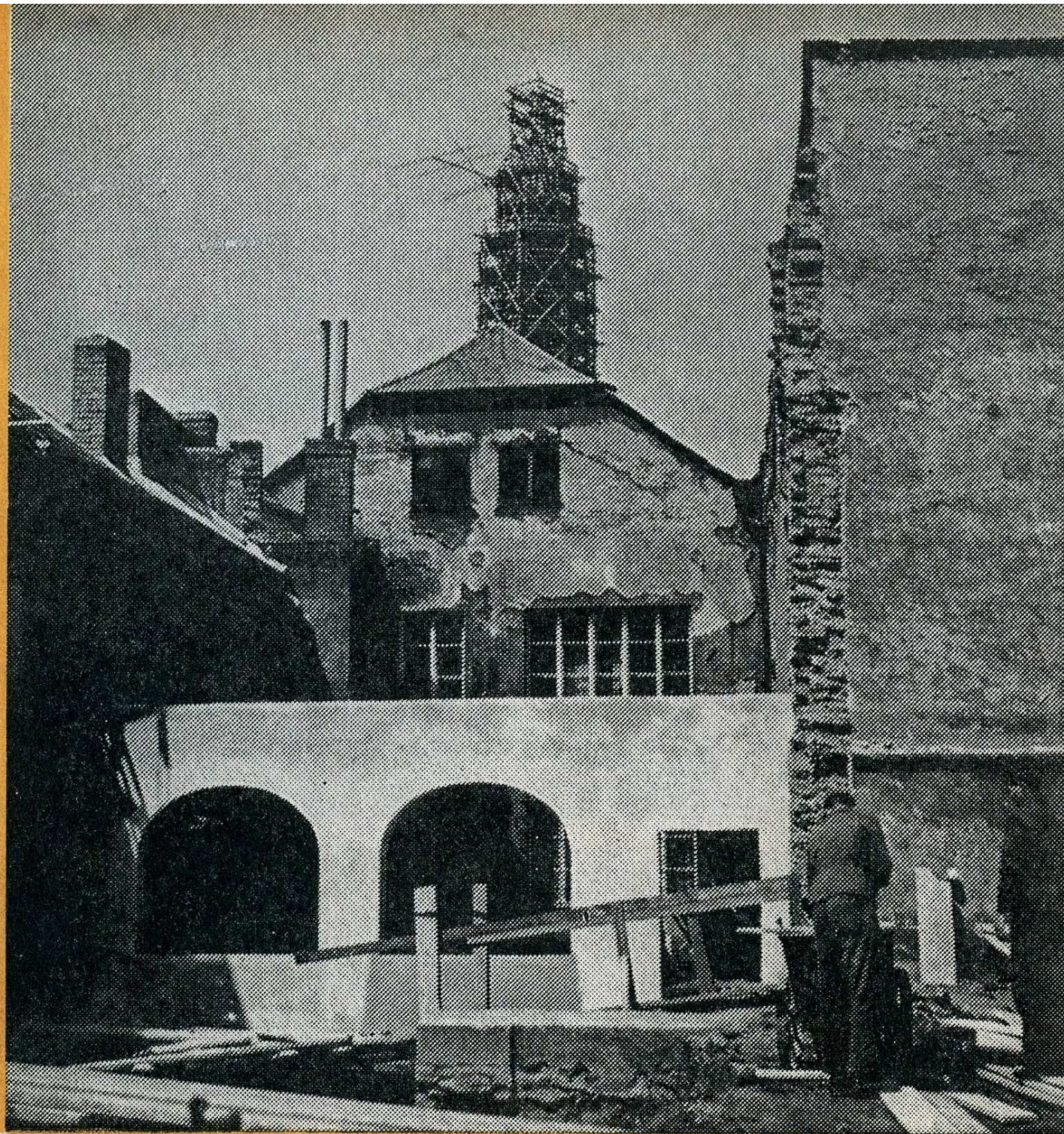

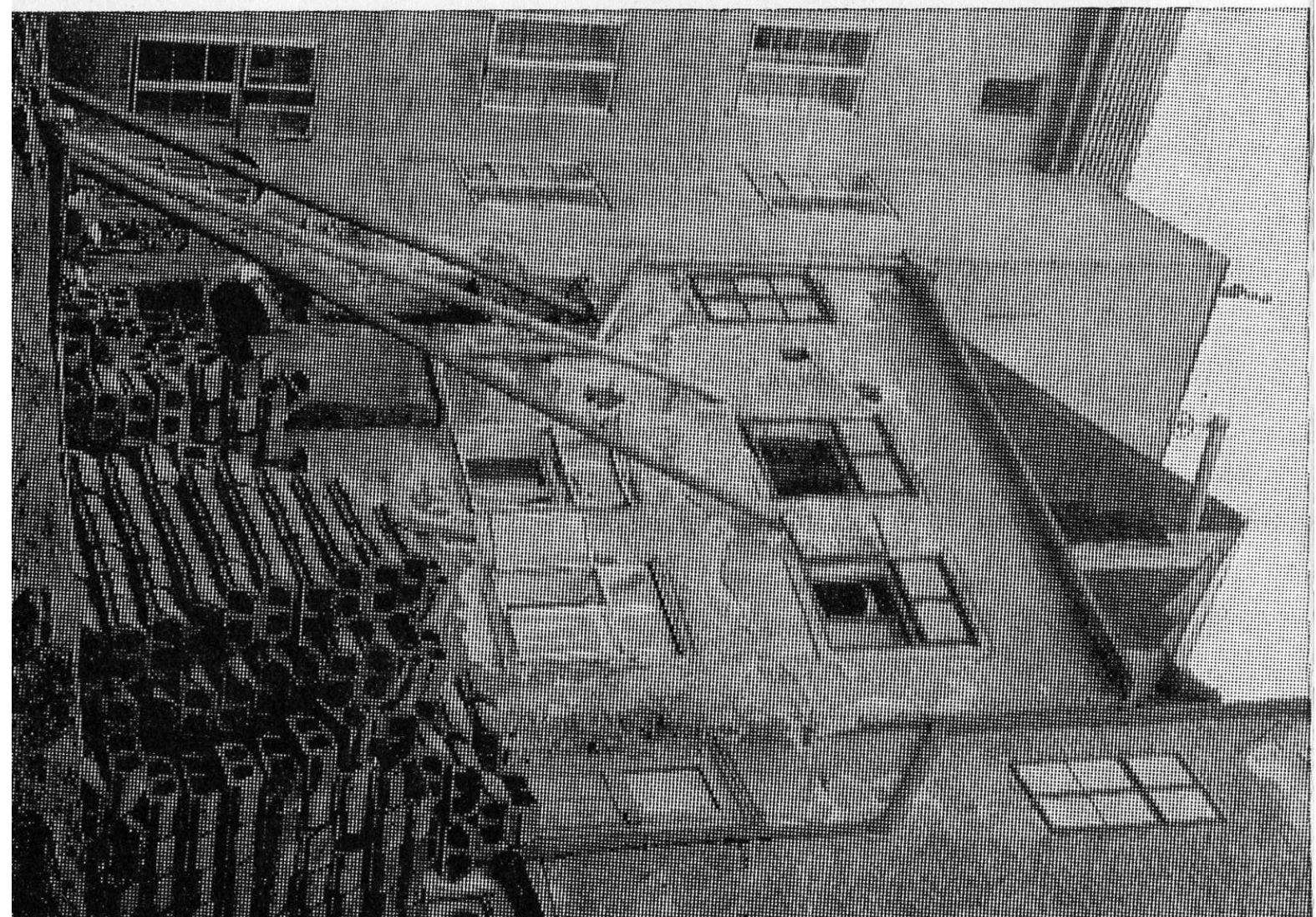
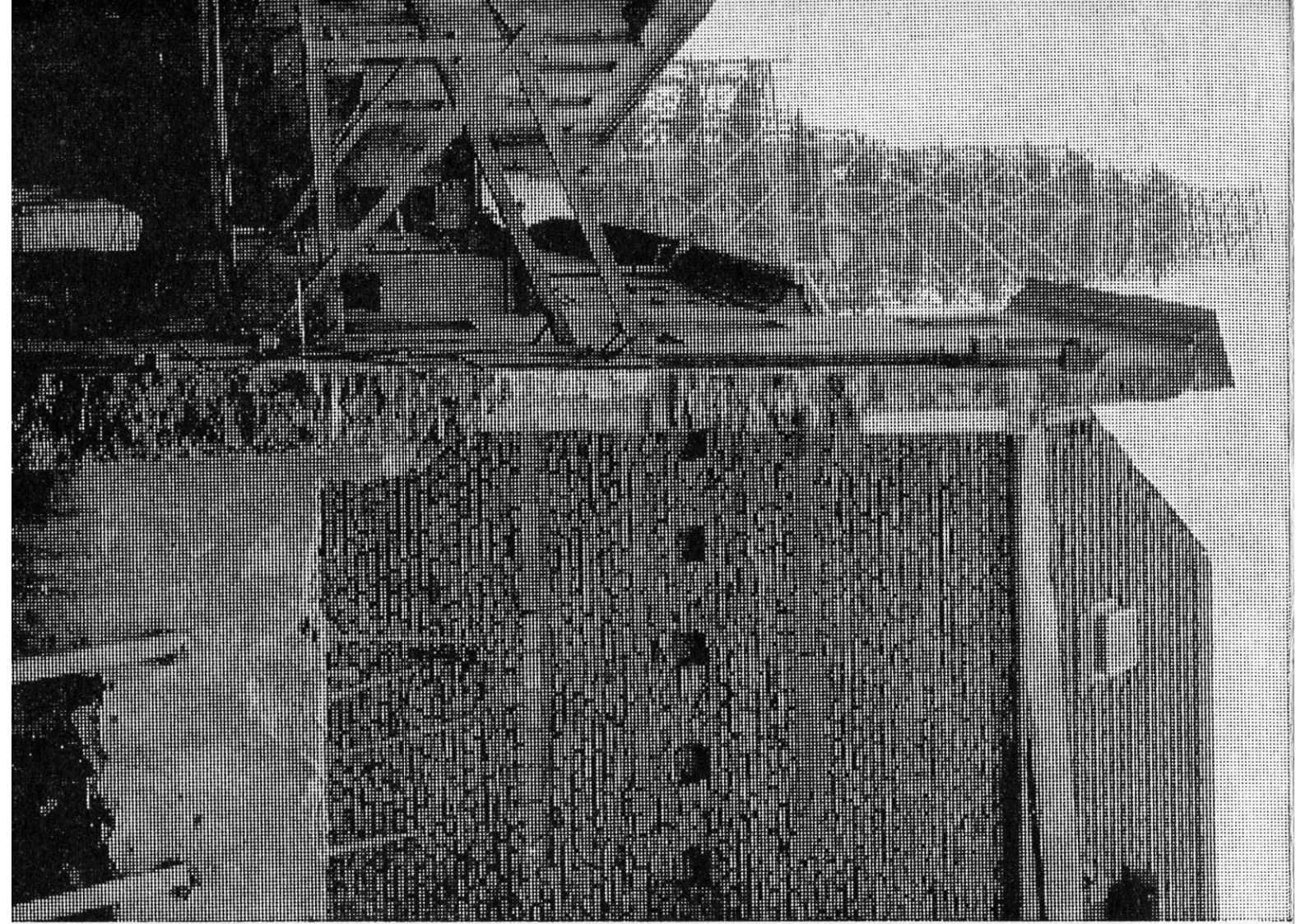
1962

ČÍSLO 103

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ASANACE A REKONSTRUKCE HISTORICKÉHO JÁDRA MĚSTA OLOMOUCE

Historické jádro města Olomouce, jako nejcennější historický celek na Moravě, bylo prohlášeno vládním usnesením dne 11. července 1950 památkovou rezervací. Pro vyhlášení rezervace podle zák. č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách jsou připraveny podklady.

Aby mohlo být odpovědně přikročeno k rozsáhlejší rekonstrukci a asanaci v jádře města, bylo třeba především vykonat řadu přípravných prací. Již v roce 1954 pořídil bývalý KNV v Olomouci *Generální plán na asanaci a rekonstrukci historického jádra města Olomouce*, jehož autorem je dr. inž. arch. Zdeněk Gardavský. Tento plán uvažoval provedení rekonstrukce jádra ve čtyřech až pěti 5 LP nákladem asi 250,000.000,— Kčs včetně inženýrských sítí a veřejné vybavenosti. Dále byl KNV v Olomouci pořízen *směrný územní plán města*, který vypracoval Krajský projektový ústav v Olomouci, generální projektant inž. arch. Miroslav Strnad. Plán byl schválen KNV v Olomouci 5. května 1960. Obvádí dálkovou dopravu mimo historické jádro města, které zůstává i nadále centrem celého řešeného území. Potom vypracoval KPÚ v Olomouci *asanační plán historického jádra města*. Generální projektant inž. arch. Václav Capoušek a inž. arch. Zdeněk Hynek. Plán řeší území v rozloze asi 100 ha s počtem obyvatel přibližně 10.000, kterýžto počet se sníží po provedené asanaci průměrně o 10 procent. Plán byl kladně projednán radou MěstNV v Olomouci 15. 4. 1960 a schválen radou ONV v Olomouci dne 2. 3. 1962.

V roce 1961 provedl Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze za spolupráce Vlastivědného ústavu v Olomouci a okresního konzervátora památkové péče umělecko-historický průzkum jádra města Olomouce. Dílčí akce byly provedeny v roce 1960.

S těmito podklady bylo pak možno přistoupit ke konkrétnímu řešení. Podle schváleného IÚ přikročilo se k vyprojektování bloku 5, omezeného ul. Školní, nám. Žerotínovým, ul. Michalskou a nám. Stalinovým. Tato práce byla svěřena KPÚ v Ostravě, pob. Olomouc, generální projektant inž. arch. Antonín Škarmada. Celkový náklad podle IÚ obnáší 3,966.000,— Kčs. Rekonstrukcí a asanací se získá 58 zdravých bytových jednotek s vybaveností odpovídající požadavkům kladeným na dnešní bydlení, kromě většího počtu provozoven. Objekty budou v budoucnu vytápěny ústředně s napojením na teplárenský parovod. Poněvadž veřejný parovod není zatím vybudován v blízkosti bloku 5, budou vytápěny provizorně lokálně. Pro blok bude také vybudována bloková prádelna.

Městské jádro slouží a bude i v budoucnu sloužit převážně k účelům bytovým. Poněvadž dochází k velmi značnému chátrání bytového fondu, je třeba provádět včas soustavnou rekonstrukci, jinak náklady neúměrně porostou.

Domy ve Školní ul. č. 3, 5 a 7 mají poměrně úzká průčelí, takže byty v nich byly řazeny vertikálně se samostatným schodištěm. Poněvadž tento způsob uspořádání bytů byl v daném případě neekonomický, jsou tyto tři domy nyní uvnitř spojeny, byty jsou řazeny horizontálně na jedno schodiště pro všechny tři domy.

S prováděním vlastních stavebních prací započal Městský stavební podnik v Olomouci v 2. polovině r. 1961 v ul. Školní na základě požadavků investora, jímž je Vlastivědný ústav v Olomouci. Ojedinelé objekty byly rekonstruovány již v letech dřívějších, a to dům č. 15 v Lafayettově ul., domy č. 4, 5, 8, 9 na Žerotínově nám. a dům č. 6 v Kapucínské ulici.

Stavební práce se nyní provádějí na objektech Školní ul. č. 1 (Stalinovo nám. č. 14), Školní ul. č. 3, 5, 7 a Školní ul. č. 9. Mezi novostavbou a domy na Žerotínově nám. č. 4 a 5 vznikne stavební mezera, kterou bude úplně uzavřený blok otevřen a zpřístupněn tak vnitroblokové dvorní plochy. Od Školní ul. bude proluka oddělena zídkou, dokreslující historický půdorys.

Při provádění hrubého sklepního výkopu novostavby bylo objeveno větší množství středověké a novověké keramiky ze 14. až 19. (?) století. Kromě toho se našly na tomto staveništi bezvýznamné fragmenty pískovcových součástí stavby, a to část renesančního okenního ostění, část římsy, válcový článek a hranol. V domě Školní ul. č. 1 byl objeven v I. poschodí trámový strop s malovaným podhledem. Strop byl v 2. pol. 18. století zašalován, orákosen a omítnut z důvodů požárně bezpečnostních. Malby byly nyní fotograficky zdokumentovány a strop bude znovu opatřen rovným podhledem.

Při rekonstrukci vznikají značné vícepráce, poněvadž se teprve při jejím provádění ukazuje, že nelze některé části staveb zachovat a že je nutno nahradit je novými. Tak u objektu Školní ul. č. 7 bylo třeba zbourat dokonce celou budovu pro velmi špatný stavební stav nosných i sousedních zdí. Celkové chátrání domu Školní ul. č. 9 zapříčinilo, že bylo rovněž přistoupeno k novostavbě při půdorysném a výškovém přizpůsobení charakteru ulice.

Při provádění základových rýh pro novostavbu Školní ul. č. 9 ukázaly se nepředvídané obtíže. Základová půda je naprosto nesourodá. Na jedné straně je skála a několik metrů dále zbahnělé násypy prosycené puklinovými spodními vodami. I když před zpracováním jednostupňového projektu byl proveden geologický průzkum staveniště dvěma sondami, je nutno přistoupit k zpřesnění průzkumu přímo v základových rýhách a podle jeho výsledku založit stavbu.

Již dosavadní zkušenosti ukazují, že bude nutno ve stadiu provádění jednostupňové projektové dokumentace jednotlivých staveb přistoupit k podrobnému průzkumu stavu zdí a stropů, aby odpadlo v největší míře pozdější přepracování projektů, případně vícepráce při provádění vlastní rekonstrukce.

Zusammenfassung

Die wichtigste Aufgabe der staatlichen Denkmalpflege in Nordmähren ist die Assanierung und Rekonstruktion des historischen Stadtkerns von Olomouc. Das Ziel dieses Unternehmens, mit dessen Verwirklichung im Jahre 1961 begonnen wurde und dessen Ausmass (2500 Wohnungen auf einer Fläche von 100 ha) vier bis fünf Fünfjahrpläne in Anspruch nehmen wird, ist der Abbruch von sämtlichen minderwertigen Zubauten und die Modernisierung der Wohnungen (incl. Zentralheizung), sowie die Aufbewahrung aller kulturellen Werte des historischen Stadtzentrums. Aus diesem Grunde vollzieht sich die Rekonstruktion ganzer Häuserbloks planmässig.

Václav Z ý k a

JEDOVATOST CHEMICKÝCH PRVKŮ A SLOUČENIN

(Geochemická teorie toxicity.)

Jedy jsou předmětem pozornosti lidí odedávna. Pračlověk nalézal jedovaté látky především v rostlinách, hadech a hmyzu a časem se naučil připravovat jedovaté látky organického původu. Anorganické jedy poznal člověk teprve průběhem rozvoje dolování a hutnění kovů. Účinek plynů (kysličitý, uhličitý, uhelnatý, siřičitý) byl znám nepochybně již jeskynnímu člověku. S rozvojem chemie byly postupně objeveny všechny chemické prvky, sta anorganických a tisíce organických sloučenin a mnohé shledány jedovatými. S rozvojem průmyslu mimořádného významu nabyla průmyslová toxikologie; v posledních desetiletích dokázala, že organismům škodlivých látek je mnohem větší počet, než se předpokládalo.

Přesná definice jedu neexistuje. BROOKES a ALYEA (1946) např. pokládají za jed látku (činidlo), která vpravena v dostatečném množství do živého organismu, vyvolává chemicky chorobné nebo škodlivé (nebo zhoubné) podmínky. BINDER (1958)

za jedy pokládá silně působící substance s hodnotou smrtelné dávky (LD) kolem 0,0X gramu, atd.

Definice je mnoho a ještě více je rozporů v nich. Skleněné střepy nejsou jedem, avšak jejich polykání může mít za následek smrt. Křemenný prach (SiO_2) není patrně chemicky aktivní a přesto jeho vdechování má vážné následky (např. při práci v dolech, atp.). Chlorid sodný není pokládán za jed a přesto denní dávka 2,25 g/kg ž. v. (na 1 kg živé váhy) je toxická. Ani definice Binderova není výstižná, neboť neplatí pro děti a lidi staré, nemocné, zvláště odolné jedince atd.

Do organismu se jedy dostávají hlavně inhalací (ústí), absorpcí kůží, polykáním; zabývat se podrobnostmi nemá pro tuto práci význam. Také účinkem jednotlivých prvků a sloučenin se nemůžeme pro malý rozsah práce zabývat podrobněji, avšak stručný popis účinků je nutný. Inhalace toxických plynů, kouřů a par způsobuje podráždění dýchacích orgánů, narkosu, příp. zadušení. Zadušení může vzniknout mechanicky, např. zředěním obsahu kyslíku jiným plynem; jednoduchými dusidly jsou např. inertní plyny, vodík, dusík, kysl. uhličitý, methan. Chemicky aktivními dusidly je kysl. uhelnatý, patrně sirovodík atd. Podráždění dýchacího traktu, očí, kůže, je vyvoláno kyselinami, alkáliemi, oxydačními činidly, parami org. rozpouštědly, atp. Narkosa je vyvolávána účinkem toxické látky na nervový systém (hlavně organické látky, avšak chronické otravy rtutí a manganem též zachvacují nervový systém). Poškození jater a ledvin je způsobováno hlavně org. látkami (chlorované uhlovodíky), ale ledvinovými jedy jsou i těžké kovy (uran). Mnohé látky jsou příčinou změn struktury kostí (fluor, žlutý fosfor, radium, plutonium a některé jiné radioakt. prvky, stroncium 90 aj.). Zhoubné nádory jsou vyvolávány stykem se složkami kamenouhelného dehtu, ropy, s radioaktivními prvky, atp. Sloučeniny barya způsobují poškození srdce atd., atd. Obecně možno konstatovat, že neexistuje rozpustná anorganická sloučenina, která by byla pro zdraví organismů všeobecně naprosto neškodná.

Bez zřetele na nejasnosti a rozpory v definici pojmu „jed“ a na rozpory v názorech a údajích o toxicitě jednotlivých prvků a sloučenin, pokusili jsme se zobecnit stávající poznatky na základě rozšíření jednotlivých prvků v lithosféře, půdách, hydrosféře a biosféře. Nemohli jsme pochopitelně přihlížet k účinku jednotlivých prvků a sloučenin a rozpory v údajích o toxicitě prvků a jejich sloučenin byly (pokud to vůbec bylo možné) alespoň částečně eliminovány vypočtením průměru z těchto hodnot; v úvahu byly vzaty údaje uveřejněné v dostupné literatuře od r. 1950—1961. Údaje o toxicitě prvků a jejich sloučenin jsou značně roztržité a hodnoty nejsou jednoznačné; to je způsobeno tím, že toxicita byla zkoušena na pokusných zvířatech různého druhu, stáří atp., přitom např. pes nebo ovce vykazují větší odolnost vůči zhoubnému působení prvků a jejich sloučenin než např. bílé myšky, morče, atp. Hodnota smrtelné dávky daného prvku nebo sloučeniny (LD) závisí i na cestě, jakou je substance do organismu vpravována. V literatuře jsou nejhojnější údaje pro cestu orální (or), subkutanní (sc) a intravenosní (iv). Obecně platný je vztah $\text{LD or} > \text{LD sc} > \text{LD iv}$.

Údaje o toxicitě určitého prvku (nebo jeho sloučeniny) podávaného pokusnému zvířeti téhož druhu a toutéž cestou jsou dosti variabilní zvláště u prvků a sloučenin s vyšší LD.

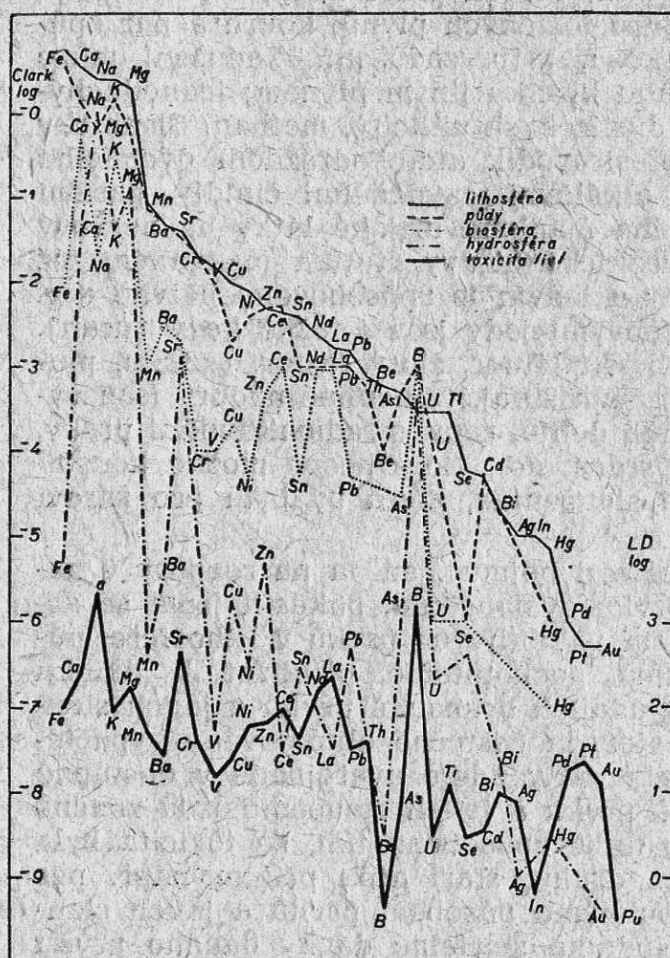
Tyto nepřesnosti snažili jsme se odstranit vypočtením průměrné hodnoty údajů LD uvedených v literatuře, a to v první řadě údajů o toxicitě běžných a rozpustných solí prvků, především ale síranů, chloridů, dusičnanů a uhličitánů. Vzdor velkému počtu údajů uveřejněných v literatuře tento počet je nedostatečný pro přesné závěry a proto, bohužel, tato studie má blíže k hypotéze, než k teorii.

Na obr. 1 je srovnání klarků chemických prvků v lithosféře, půdách, hydrosféře a biosféře (logaritmy klarků) s logaritmy toxických dávek chem. prvků (sloučeniny prvků byly do organismů vpravovány intravenosně).

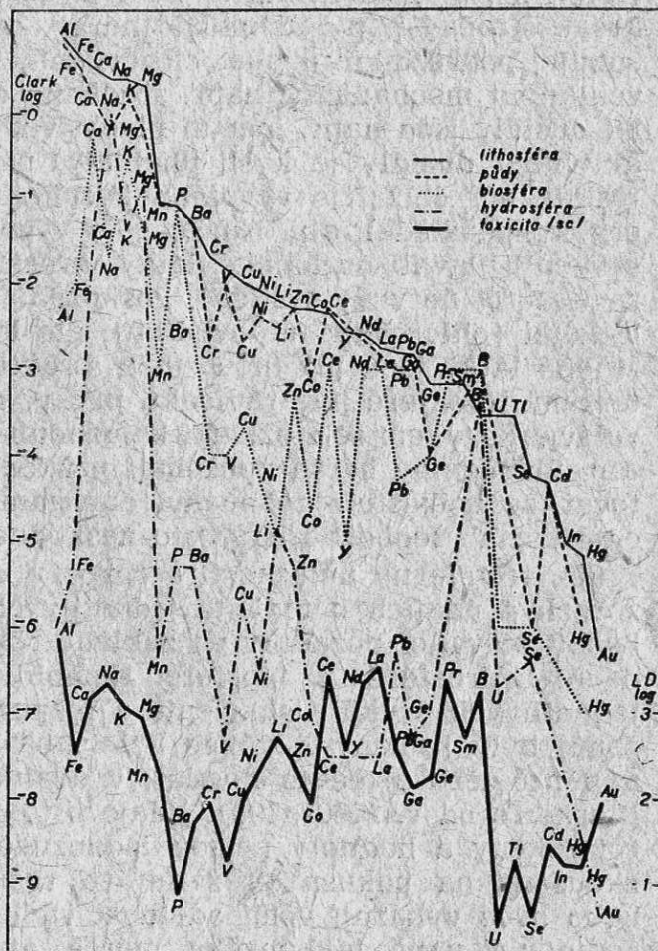
Na obr. 2 je totéž srovnání, avšak sloučeniny prvků byly do organismů vpravovány subkutanně.

Z obou grafů je zřejmé, že toxicita prvků a jejich sloučenin obecně vzrůstá s klesajícím klarkem, tzn., že prvky a jejich sloučeniny jsou tím jedovatější, čím vzácnější je prvek v lithosféře, půdách, hydrosféře a biosféře. Existují pochopitelně výjimky (některé snadno pochopitelné, některé zatím nevysvětlitelné), avšak obecná souhlasnost křivek rozšíření prvků a jejich toxicity je nepopíratelná.

V grafu 1 až po měď souhlasí toxicita s rozšířením prvků v hydrosféře. Ba mělo by být méně toxické — vysoká toxicita je dána vysokou hodnotou toxicity chloridu, který je v přírodě relativně vzácný, zatímco v přírodě dominující sloučeniny Ba jsou nepatrně rozpustné (a tudíž netoxické). Průběh křivky toxicity počínaje

Obr. 1.

Obr. 2.

mědi slouhlasí pak více s křivkou obsahu prvků v půdách a biosféře, než hydrosféře (existují ovšem výjimky). Některé prvky jsou méně toxické, než by měly (podle svých klarků) být (Hg). Anomálním prvkem je Be. Spolehlivé údaje o jeho obsahu v oceánu dosud neexistují. Průběh křivky obsahu Be v půdách a hydrosféře však ukazuje na jeho vysokou toxicitu. Geochemie Be (především hydrogeochemie) však není dostatečně známa.

V grafu 2 křivka toxicity prvků počínaje Fe a konče Co souhlasí poměrně dobře s křivkou hojnosti prvků v hydrosféře; toxicita Ce, Y, Nd a La souhlasí s křivkou hojnosti těchto prvků v půdách a biosféře. Odtud křivka toxicity souhlasí s křivkou hojnosti prvků v hydrosféře, biosféře a půdách. Fosfor, jeho toxicita, nesouhlasí s hojností prvku — to je způsobeno tím, že křivka toxicity uvažuje toxicitu fosforu žlutého, zatímco křivka hojnosti zahrnuje fosfor obecně. Poměrně nízká je toxicita Cr (v porovnání s hojností) a Au.

V grafu 3 a 4 je srovnání toxicity a hojnosti Ca, Mg, Ba, Sr, Be, Zn, Cd a Hg; prvky byly do organismů vpravovány orálně, subkutánně a intravenózně.

Z grafů 1 — 4 možno činit následující závěry:

1. Život vznikl ve světovém oceánu. O tom svědčí mimo jiné toxicita prvků typických pro mořskou vodu a velmi podobné složení tekutin živočišných organismů a vody mořské (Ca, Na, K, Mg, Sr, B).

2. Gigantismus rostlinných a živočišných organismů druhohor byl (vedle extrémně příznivých klimatických a geochemických podmínek) způsoben zvýšenou radioaktivitou geochemického prostředí.

3. Ze všech definic pojmu „jed“ nejvýstižnější je definice Paracelsova: „Každá substance je jed, nebo lék — záleží jen na dávkování.“ Paracelsova definice však neřeší otázku „proč“ — domníváme se, že ji nutno pozměnit: „Každá látka je organismům prospěšná i škodlivá — záleží na jejím množství.“

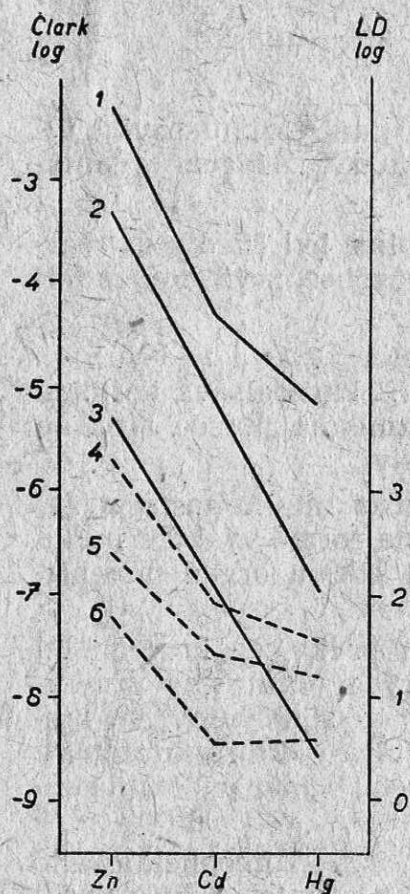
4. Toxicita chemických prvků a jejich sloučenin je závislá na hojnostním zastoupení prvků v hydrosféře, půdách, biosféře a lithosféře, na formě výskytu prvku a jeho sloučenin v přírodě (rozpuštěnost atp.), na době po kterou organismy přicházejí do styku s urč. prvkem a jeho sloučeninami, atd.

5. Existuje „návyk“ organismů vůči chemickým prvkům; prvky, se kterými od prvopočátku organismy přicházely do styku (resp. ze kterých organismy vznikaly), jsou dnes pro organismy nejméně toxické. Prvky a jejich sloučeniny, se kterými se živočišné (a v první řadě lidské) organismy dostávají do styku teprve v nejposlednější době (resp. s jejich zvýšenými koncentracemi) jsou podstatně toxičtější.

6. Za dobu svého vývoje si organismy zvykly na určitou úroveň geochemického prostředí, na určité průměrné chemické složení svého okolí. Organismy žijí v určitém „ochranném geochemickém stínu“ a jen v určitém rozmezí chemického složení geochemického prostředí mohou zdravě žít. Nejpríznivějším prostředím byla by úroveň obsahu prvků odpovídající (až na nějaké výjimky) křivce průměru obsahu prvků v lithosféře, půdách, hydrosféře a biosféře. Lithosféra sice ovlivňuje úroveň obsahu prvků v ostatních uvedených sférách, avšak její vliv na toxicitu prvků je nepřímý.

7. Prvky totálního rozšíření (prvky všudepřítomné a zastoupené ve významných kvantech) staly se stavebními a biologicky aktivními kameny živé hmoty.

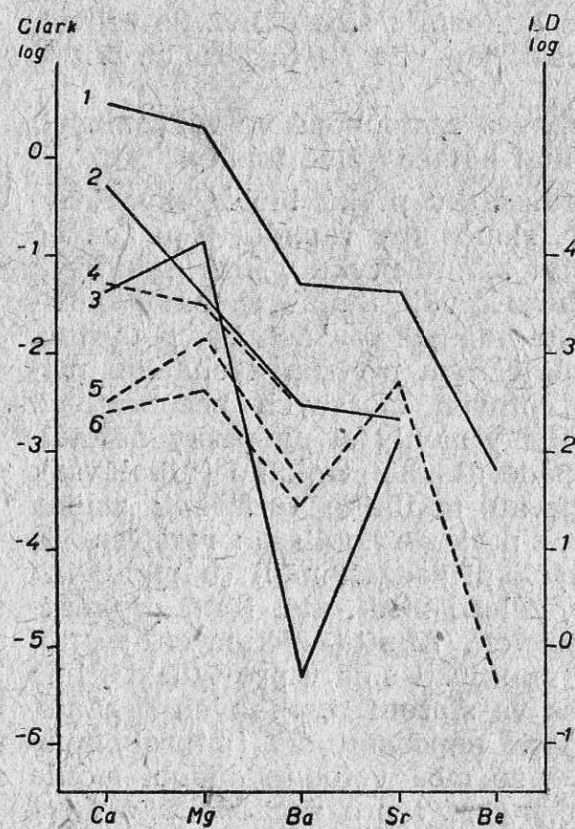
8. Prvky netotálního rozšíření mohly se za nedostatku prvků biologicky aktivních státi rovněž biologicky aktivními. Tak např. sloučeniny vanadia jsou značně toxické pro suchozemské živočichy a přitom výskyt tohoto prvku v krvi holothurií a ascidií ukazuje na hematopoietickou funkci tohoto prvku. Stejně je tomu s toxicitou mědi a jejích sloučenin; vzdor vysoké toxicitě, měď je součástí hemocuprinu, hemocupreinu, turacinu a hepatocupreinu a je důležitým prvkem dýchacího pigmentu hemocyaninu, nacházejícího se v krvi četných mořských bezobratlých (*Crustaceae*, molusky atd.), atp. Živočišné organismy mohly si na prvky netotálního rozšíření zvyknout a využívat jich jen v případě dlouhotrvajícího (nikoli však absolutního) nedostatku biologicky aktivních prvků totálního rozšíření; změna prostředí však nesměla být prudká a koncentrace prvku netotálního rozšíření se musela zvyšovat relativně pomalu. Tak v takových případech např. u mořských organismů mohl být vápník nahrazen stronciem, železo mědí, atd. Není prokázáno, že tomu tak bylo i u živočichů suchozemských. Afinita některých rostlin k určitým prvkům však ukazuje, že v geologické minulosti mohly pro tyto rostliny mít velký význam i ty prvky, se kterými se dnes ve složení rostlinných organismů setkáváme zřídka, a to většinou jen v množství nepodstatném (mikrokomponenty). Extrémní obohacení permu mědí ukazuje, že měď v tomto období mohla hrát důležitější roli než dnes, nejen pro mořské, nýbrž i pro suchozemské živočichy. Anomální „netoxičnost“ bóru spolu se srovnáním obsahu tohoto prvku

	Clark lithosf. 1	Clark biosf. 2	Clark hydrosf. 3	or ϕ 4	se ϕ 5	iv ϕ 6
Zn	$0,69897 \cdot 10^{-3}$	$0,69897 \cdot 10^{-4}$	$0,69897 \cdot 10^{-6}$	3,30103 2000	2,41996 263	1,81291 65
Cd	$0,69897 \cdot 10^{-5}$	—	—	1,95424 90	1,47712 30	0,54407 3,5
Hg	$0,84509 \cdot 10^{-6}$	$0,00000 \cdot 10^{-7}$	$0,47712 \cdot 10^{-9}$	1,56620 37	1,20412 16	0,60206 4,0
Ra	$0,00000 \cdot 10^{-10}$	$0,00000 \cdot 10^{-12}$	$0,00000 \cdot 10^{-14}$	—	—	—

Graf je poněkud zkreslen tím, že pro křivky 2 a 3 chybí údaje pro Cd.

Obr. 3.

	Be	Mg / Cl'	Ca	Sr	Ba
Clark lithosf. 1	$0,78532 \cdot 10^{-4}$	$0,32221 \cdot 10^{-1}$	0,55630 3,6	$0,60206 \cdot 10^{-2}$	$0,69897 \cdot 10^{-2}$
Clark biosf. 2	—	$0,60206 \cdot 10^{-2}$	$0,69897 \cdot 10^{-1}$	$0,30103 \cdot 10^{-3}$	$0,47712 \cdot 10^{-3}$
Clark hydrosf. 3	—	$0,14612 \cdot 10^{-1}$	$0,60206 \cdot 10^{-2}$	$0,11394 \cdot 10^{-3}$	$0,69897 \cdot 10^{-6}$
or ϕ 4	—	3,49415 3120	3,71600 5200	—	2,44716 280
se ϕ 5	—	2,95424 900	3,17551 1498	—	1,69897 50
iv ϕ 6	$0,60206 \cdot 10^{-1}$	2,24551 176	2,39794 250	2,69897 500	1,44716 28

Obr. 4.

v jednotlivých sférách ukazuje, že bór hrál v životě organismů minulých geologických dob podstatně významnější roli než dnes. Množství bóru v oceánu se až do kambria neustále snižovalo; až do kambria byl bór jednou z kvantitativně nejvýznamnějších komponent hydrosféry. Extrémně nízká toxicita bóru je pozůstatkem návyku života dávno uplynulých geologických dob na prostředí bórem extrémně bohaté.

9. V případě náhlých změn geochemického prostředí, v první řadě v případě náhlého zvratu v kvalitě i kvantitě prostředí docházelo (a dodnes dochází) u organismů ke změnám vlastností, chorobám příp. i úhynu, příp. ke vzniku nových forem.

10. Vztahy chemismu hornina—půda, půda—rostliny, rostliny—živočišné organismy jsou dostatečně známy. Přítomnost i velmi toxických prvků v geochemickém prostředí je pro rostlinné i živočišné organismy bezpodmínečně nutná. Při nedostatku těchto prvků organismy chřadnou, příp. hynou, avšak stejně je tomu i v případě nadbytku těchto prvků. Oblasti s nedostatečným nebo nadbytečným obsahem urč. prvků nazval VINOGRADOV (1954) biogeochemickými provinciemi. Tyto provincie jsou dnes zjištěny v případech nedostatku nebo nadbytku cca 30 chemických prvků. Ve všech biogeochemických provinciích byla prokázána spojitost organismů (specifických změn výměny látkové) s geochemickými faktory prostředí. V biogeochemických provinciích vyskytují se endemické poruchy výměny látkové u rostlin, zvířat i u člověka. „Ochranný stín“ geochemického prostředí je v některých oblastech vytvářen uměle (mikrohnojení, přidávání solí nedostatkového prvku do krmiva, atd.).

11. Stopové prvky mění tedy do jisté míry vlastnosti organismu; organismy si zvykají i na zvýšenou úroveň obsahu prvků v geochemickém prostředí (do jisté míry ovšem a pozvolna). Nejlépe si zvykají rostliny, méně dobře živočichové. U člověka intenzivní průmyslová činnost vede k podstatným kvalitativním i kvantitativním změnám geochemického prostředí, změnám příliš rychlým, než aby si lidský organismus stačil na tyto změny bez úhony zvyknout. To vede k celé řadě tzv. chorob z povolání — doslova otrav geochemickým prostředím.

12. Mimořádně zajímavá je v této souvislosti otázka zhoubných nádorů. Z anorganických látek vyvolává zhoubné nádory oproti „geochemickému stínu“ zvýšená koncentrace radioaktivních prvků a některých produktů jejich rozpadu (U, Ra, Rn, Th, Pu, Sr 90 aj.) a zvýšená koncentrace As, V, Cr a Ni. Z organických sloučenin chemickými kancerogeny jsou hlavně složky kamenouhelného a naftového dehtu, tabáku atp. Není bez zajímavosti (a patrně ani bez významu), že součástí kamenouhelných a naftových dehtů je také zvýšené množství Ni a V (a také Cr a As) a že tyto prvky (hlavně As) jsou přítomny ve větším množství také v popelu tabáku. Není vyloučeno, že kancerogenní složkou jsou tyto kovy, resp. jejich organometalické sloučeniny, resp. že tyto kovy hrají při vzniku zhoubných nádorů roli inhibitoru, aktivátoru, resp. katalysátoru. Zvýšený počet onemocnění zhoubnými nádory je znám z velkých metalurgických závodů, kde pracující přicházejí do styku s těmito kovy, nikoliv však s dehty. Zdá se, že při vzniku zhoubných nádorů existuje společný jmenovatel a že je jím spíše anorganická, než vysloveně organická složka geochemického prostředí.

13. Srovnání křivek uvedených v grafech 1 a 2 ukazuje, že jakékoliv „nepřirozené“ zvyšování obsahu chemických prvků v geochemickém prostředí (rozuměj: zvyšování obsahu nad horní hranici „ochranného stínu“) je pro organismy nebezpečné. Vzniká nebezpečí, že při prudkém zvýšení koncentrace např. radioaktivních prvků a produktů jejich rozpadu organismy zahynou dříve, než si (za určitých fyziologických změn ovšem) na zvýšenou úroveň obsahu budou moci zvyknout.

14. Stopové prvky, a to i prvky vysoké toxicity jsou mimořádně důležité pro organismy všeho druhu; jejich přítomnost v „geochemickém stínu“ je bezpodmínečně nutná pro zdraví organismů. Úkolem nepříliš vzdáleného údobí bude nejen

sestavění „chemické mapy“ zdravých organismů (v první řadě chemické mapy zdravého člověka), nýbrž i zjištění nejvhodnějšího „ochranného stínu“ geochemického prostředí, jakož i stanovení podmínek nutných pro zachování a udržení tohoto „ochranného stínu“.

Ústav nerostných surovin,
Kutná Hora.

Literatura:

ALBERT A.: Izbiratelnaja toxičnost, Moskva 1953. — BAMFORD F.: Poisons. their isolation and identification, London 1940. — BARTHE L.: Toxicologie chimique, Paris 1942. — BINDER E.: Vom Zweck und Sinn der Gifte in der Natur; Oesterr. Apoth. Ztg. 12, 1958. — BROOKES V. J., ALYEA H. N.: Poisons, their properties, chemical identification, symptoms, and emergency, treatments, New York 1946. — BRUES A. M.: Biological hazards and toxicity of radioactive isotopes; The Journal of Clinical investigation, Vol. XXVIII, No 6, Part I, 1949. — DAUTREBANDE L.: Les gaz toxiques, Paris 1933. — DAVISON F. R.: Handbook of Materia Medica, Toxicology and Pharmacology, London 1949. — DROBKOV A. A.: Mikroelementy i estestvennye radioaktivnye elementy v žizni rastenij i životnych, AN SSSR, Moskva 1958. — ELKINS H. B.: The chemistry of industrial toxicology, 2 nd ed., New York 1959. — FAIRHALL L. T.: Industrial toxicology, 2 nd ed., Baltimore 1957. — Handbook of Toxicology, Philadelphia 1959. — HAUSCHILD F.: Pharmakologie und Grundlagen der Toxikologie, Leipzig 1960. — HUNTER D.: Industrial toxicology, London 1944. — HYSOP F.: The toxicology of beryllium, Washington 1943. — Industrial Hygiene and Toxicology, New York 1958. — KOVALSKIJ V. V.: Novye napravlenija i zadači biologičeskoj chimii sel'skochozjajstvennych životnych v svjazi s izučeniem biogeochemičeskich provincij, Moskva 1958. — KOVALSKIJ V. V.: Geochemická ekologie, Rukopis. — KIRK P. L.: Toxicology (isolation, identification and determination of poisons); Ann. Rev. Medic. 6, 1955. — LAZAREV N. V.: Szkodliwe substancje w przemyśle, Warszawa 1956. — MAIZELL R. E., PARSIL R. C.: Toxicology of industrial chemicals, Amer. Chem. Soc., Washington 1956. — Mikroelementy v žizni rastenij i životnych, AN SSSR, Moskva 1952. — PALUCH E.: Toksykologia przemysłowa, Warszawa 1954. — PETLACH S.: Stručná toxikologie, Praha 1928. — RANKAMA K., SAHAMA TH. G.: Geochemistry, Chicago 1952. — REJSEK K.: Akutní otravy v chemickém průmyslu, Prakt. lékař 35, 1953. — SHAW W. H. R.: Toxicity of cations toward living systems, Science 120, 1954. — ŠVAGR E.: Základy chemické toxikologie, Praha 1960. — TELEKY L.: Gewerbliche Vergiftungen, Berlin 1955. — THIENES C., HALEY T.: Chemical Toxicology, Philadelphia 1955. — UNDERHILL F. P.: Toxicology or the effects of poisons, Philadelphia 1928. — UNDERWOOD E. J.: Trace Elements in Human and Animal Nutrition, New York 1956. — VERNADSKÝ V. I.: Izbrannye sočinenija, Moskva 1954. — VINOGRADOV A. P.: Geochimija redkich i rassejannyh chimičeskich elementov v počvach, Moskva 1950. — VINOGRADOV A. P.: Poiski rudnych mestoroždenij po rastenijam i počvam, Trudy biogeochem. lab. AN SSSR, X, Moskva 1954. — VOJNAR A. O.: Biologičeskaja rol mikroelementov v organizme životnych i čeloveka, Moskva 1953. — WELLS H. G.: Dějiny světa, Praha 1926.

TOXICITY OF CHEMICAL ELEMENTS AND THEIR COMPOUNDS

(A geochemical theory of toxicity.)

The toxicity of chemical elements and their compounds depends upon their distribution in the Nature, on the first place in the hydrosphere. Regularly, the toxicity of elements and their compounds at falling clark increases, i. e. the elements and their compounds are the more poisonous the rarer is the element in the lithosphere, biosphere, soils and, above all in the hydrosphere. From comparison of distribution of the elements with their toxicities the conclusions are drawn concerning the developement of the life on the earth, the significance of the elements and their compounds for organism and a hypothesis of the origin of cancer is given.

K PODDANSKÝM POMĚRŮM NA PANSTVÍ KLÁŠTERA HRADIŠTSKÉHO V I. POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Listiny z archivu kláštera na Hradisku u Olomouce sloužily již nejednou jako historický pramen. Hlavně to byly listiny nejstarší, i když ani mladší neušly pozornosti badatelů. Přesto i dnes lze v nich najít leccos nového a zajímavého.¹

Mezi listinami hradištskými se již na první pohled odlišuje skupina listin ze 16. století, kde klášter není příjemcem, ale vydavatelem. Přesto se tyto listiny dochovaly v jeho archivu. Dorsální poznámky na nich svědčí o tom, že zde byly již v 17. a 18. století. Ve starém inventáři z poloviny 18. století, který pořídil Eustach Gabriel, hradištský klášterní archivář a tajemník posledního opata hradištského Pavla Ferdinanda Václavíka, je však nenajdeme.² Jeho obsáhlý sedmi-svazkový repertář je jinak úplný, znamená to tedy, že je nepojal úmyslně, snad proto, že je nepovažoval za platné. Není bez zajímavosti, že tyto listiny jsou všechny bez pečeti.

Všimněme si nyní těchto listin blíže. Je to 18 listin na pergamenu, které vydává hradištský klášter jako vrchnost pro své poddané.³ Jsou vydány během 16. století a počátkem 17. století (od r. 1504 do r. 1601) a vrchnost jimi potvrzuje poddaným buď prodej odúmrťe (v 6 případech), nebo pastviska, lesů a rybníků (9 případů), anebo jimi vyvazuje poddané z robot za plat.

Jak se sem tyto listiny dostaly? Zdálo by se, že si je poddaní u své vrchnosti uložili. Byl by to jistě zajímavý případ; není to však pravda. K vysvětlení nám pomohou dorsální poznámky, které na každé z nich můžeme najít. Jsou to vlastnoruční poznámky hradištského opata Jiřího Leodegaria (opatem od r. 1612 do r. 1628), někde i s jeho podpisem, který zde uvádí jakýsi regest listiny. Podle charakteru těchto poznámek můžeme rozdělit listiny na dvě skupiny. Skupina první, do které zařadíme 10 listin, má poznámku o obsahu datovanou „Feria 4. Pauli 1623“ (25. ledna). K nim můžeme přiřadit další dvě listiny s poznámkou obdobnou, ovšem bez data. Na třech z těchto deseti listin se tyto poznámky objevují dvakrát, jednou datované a podruhé bez data. Kromě regestu u všech těchto listin Leodegarius uvádí, že byly od poddaných buď „vzaty“ nebo „od nich navraceny“. Druhá skupina, pokračování Leodegariovy činnosti o dvě léta později, kterou tvoří zbývajících šest listin, má datum Quingagesima 1625 (9. února) anebo Reminiscere 1625 (23. února). Leodegarius zde napsal jako obvykle k čemu se listina vztahuje, a kolik z toho kláštera plyne příjmů, stejně jako ve skupině první, a za tím následuje formulace „vzat a zkažen ode mne kněze Jiříka Leodegarius, opata, pro rebelli“. Výslovně, že je listina vzata pro rebelii, je řečeno ve třech případech. Na dalších třech je pouze „vzat a zkažen“.

Zde tedy máme vysvětlení, jak se listiny do klášterního archivu dostaly. Vyplyvá z nich, že si opat od poddaných nechal předložit privilegia, která upravovala jejich vztah k vrchnosti. Jak je dostal, nepodaří se nám již zjistit. Jistě se to však neobešlo bez násilí. Sedláci se svých práv jistě dobrovolně nevzdali. Jistým způsobem snad nám sugeruje vysvětlení alespoň částečně, užití dvou sloves „vzato“ a „navraceno“. Opat jich zřejmě neužil libovolně. Lze se domnívat, že tam, kde používá slovesa „vzat“ bylo vůči poddaným použito násilí, kdežto tam, kde je „navraceno“, je poddaní dali víceméně dobrovolně, byly nějakým způsobem od nich vylákány. Nebyl by to jistě případ ojedinělý.

Formulaci „vzat a zkažen“ můžeme zřejmě chápat tak, že si opat listiny od poddaných vyzvednul, a pak je „zkazil“, to je zneplatnil tím, že od nich odstříhнул pečeti. Zbytky pergamenových proužků, na kterých byly pečeti přivěšeny, jsou na většině listin dosud.

Aby nám tyto poznámky řekly více, musíme si je uvést do historického rámce. Pojí se zřejmě k době stavovského povstání v letech 1618–1620, respektive

k době po jeho porážce na Bílé hoře. Ukazují, jak byli povstáním zasaženi i poddaní na Moravě, kteří nezdar museli zaplatit ztrátou práv.

Hradištský klášter jako důležitý činitel ve veřejném životě na Moravě, ležící nadto v těsné blízkosti Olomouce, která byla jedním ze středisek stavovského odporu, samozřejmě musel být povstáním zasažen a jako příslušník stavu povstání nepřátelského, nutně musel k sobě stáhnout odpor stavů na povstání zúčastněných.

Podle zpráv současníka víme, že v červenci 1619 napadla hradištský klášter stavovská vojska pod velením generála Puchheima a klášter, který nebyl na útok připraven byl dobyt. Zajímavé je, že se kronikář zmiňuje o tom, že se útoku na klášter zúčastnilo i na pět set poddaných hradištského kláštera. Tehdejší opat, dříve už jmenovaný Jiří Leodegarius, spolu s převorem, byli dáni do vězení na olomoucké radnici, kde zůstali déle než rok, až do porážky povstání na Bílé hoře.⁴ Zde tedy nacházíme klíč k řešení toho, k čemu se naše dorsální poznámky vztahují.

Opat Leodegarius po příchodu z vězení našel klášter ve velmi neutěšeném stavu. Bylo třeba znovu zkonsolidovat zpustlé hospodářství. Jednak byly klášterní statky rozchváceny vzbouřenými stavy a bylo je třeba nabýt zpátky, a dále, což je neméně důležité, bylo třeba opět rozvinout hospodářství kláštera. Hlavní úsilí opata v následujících letech se samozřejmě obrátilo na poddané. Snažil se jistě zrevidovat jejich závazky vůči vrchnosti, a jejich opovážlivost — rebelii — jak jistě chápal to, že se přidali k vojsku táhnoucímu na klášter, po zásluze potrestat. Okleštil tedy radikálně jejich práva. O tom nám právě svědčí výše uvedené listiny a hlavně indorsáty na nich.

Zdá se však, že rozsah Leodegariovy činnosti byl mnohem větší, než o čem svědčí dochovaných 18 listin. V listině selského archivu Vincence PRASKA pod čís. 30 je otištěna listina opata Maximiliána Prachera, který byl zvolen opatem po smrti Leodegariově. Roku 1630 vydává tuto listinu vsím Náklu, Střeni, Lhotě a Mezicím. Odpouští jim odúmrtí a Náklu navíc dává ještě pastviska. Praví se v nich: *„Předstoupili před nás lidé z obcí Náklo, Střeň, Lhota a Mezice, žádali nás, abychom jejich nadání a privilegium (kterážto) od nebožtíka dobré paměti kněze Jiříka Leodegariuse, předka a opata téhož kláštera našeho, nahoře psaného, z nějakých příčin v té hrozně rebelii vzaté byly, zase navrátili a v první mocnost uvedli.“* Tato listina byla v roce 1903 ještě v nákelském obecním archivu, ve vidimus, pořízeném roku 1785 olomouckou městskou radou. Vidimus byl opatřen při sporu o pastviska.

Dále v LSA pod čís. 17, je další listina, rovněž pro Náklo. Byla mu roku 1753 udělena opatem Pavlem Ferdinandem Václavíkem. V této listině je inserována původní listina opata Jiříka Pavorina z Pavorinu z roku 1599, která byla poddaným rovněž vzata. — Sem je také nutno zařadit listinu z roku 1635 hradištského opata Helisea Hönicka, ve které navrácí obyvatelům vsí Černovíru les a pastvy, kterých dříve tito poddaní užívali za poplatek, ale které jim opět opat Leodegarius odňal pro účast na rebelii. Praví se v ní o lese a pastvinách, že *„jich k ruce své prve byli užívali, od předešlých předků našich sobě řádně ujištěné a dané jměli, a takové jim od nebožtíka dobré a spasitelné paměti, kněze Jiříka Leodegariusa, předka a opata téhož kláštera našeho nahoře psaného, z nějakých příčin v tej hroznej rebelii pro nějakéj vejstupek od nich proti němu a konventu učiněnejch, vzaté byly.“*

Tím se nám počet poddanských listin opatem Leodegariem zrušených ještě rozšířil. Zároveň nám však tyto další listiny dokazují, že Leodegariova akce byla zčásti během pozdějších desetiletí likvidována a ostrost jeho zásahu poněkud zmírněna. Nelze si to vysvětlovat jako nějaký soucit k poddaným. Pro to, že církev nejednala se svými poddanými o nic lépe než feudálové světští, máme spoustu dokladů, a přímo i z Hradiska, ale je to nutno chápat tak, že klášteru v této době činžovní způsob hospodaření lépe vyhovoval. A to, že klášterní vrchnost odpouští

poddaným odúmrtě, to lze snadno vysvětlit tím, že během třicetileté války byla spousta gruntů pustých, neosedlých, a vrchnost si nemohla tedy dovolit žádat od poddaných splácení odúmrtí, protože hrozilo, že by poddaní mohli odejít na jiná panství.

Nedá se předpokládat, že bychom teď už znali všechny listiny, které byly Leodegariovou činností zasaženy. Listiny, které jsem uváděla naposled, se v archivu kláštera nedochovaly. Vyplývá z toho, že listiny na jejichž obsah byly vydány nové listiny, byly z archivu snad vyloučeny, protože zde ztratily jakýkoliv smysl. Kolik vlastně takových listin bylo, se už asi nikdy nepodaří zjistit, protože archivy selské v jednotlivých vsích podlehly zkáze a listiny z nich se dochovaly pouze zlomkovitě.

Přesto však můžeme ještě počet těchto listin poněkud rozšířit. Ve zmíněném již Gabrielově repertáři, v rubrice „Memorabilia Gradicensia“ pod čís. 37 je citována písemnost nazvaná „Notata Reverendissimi Domini Jacobi Göding (opat hradíštský v letech 1641—1647), ze které jsou uváděny registry listin v nich obsažených. Dvanáct těchto písemností můžeme počítat mezi naše listiny.⁵ To je jediná stopa po nich.

Je také zajímavé zjistit si kde všechny tyto rebelující vsi leží. Jsou součástí tzv. dolního klášterního panství, tj. leží všechny poblíž Olomouce, oproti tzv. hornímu panství, které bylo na Boskovsku a Jevíčsku. Toto zjištění nás ale nutí odporovat tomu, co říká Alois FERULÍK ve svém článku „Selské bouře na Opatství“, kde podává jakýsi přehled bouří na horním panství. Tvrdí zde, že útoku na klášter a zatčení opata, o kterém se jednalo už dříve, se zúčastnili poddaní z horního panství. Říká tam, že Leodegarius po propuštění z vězení „osnoval krutou pomstu“. Choval se umírněně k poddaným z dolního panství, mezi nimiž musel žít, a z nichž měl strach a byl posedlý touhou pomstít se sedlákům z horního panství.“⁶ Dochované listiny však ukazují spíše opak toho, co rozumíme pod pojmem umírněné chování. Bral přece poddaným privilegia a výsady a nutil je robotovat. Na horním panství byla jistě obdobná situace, ale nelze to tvrdit kategoricky zvláště jen o nich, protože materiál se nám dochoval hlavně pro dolní panství.

Dorsální poznámky, o kterých se jednalo výše, ušly dosud pozornosti historiků. Nevšiml si jich ani Miloš TRAPL, který v článku „Poddanské poměry na panství kláštera Hradisko u Olomouce koncem 16. a počátkem 17. století“⁷ těchto listin používal. Na závěr je tedy nutno říci, že je třeba, aby si historik všiml i poznámek na dorsech listin, že archivní a jiné poznámky mají svůj význam i na písemnostech mladších, že i zde nám mohou říci leccos zajímavého a zcela nového.

1. Materiál, o kterém se zde mluví, je uložen ve Sta Brno ve fondu E 55 — Klášterní Hradisko.

2. Sta Brno — E 55 knihy č. 30—36 „Repertorium super archivum abbatiale“.

3. Jsou to tyto listiny: N 13, N 17, I 89, I 25, I 34, I 40, I 62, I 67, I 71, I 88, I 89, N 18, I 41, I 56, I 76, I 91, I 44, K 4.

4. ČERMÁK D.: Premonstráti v Čechách a na Moravě. (Praha 1877) str. 245—285.

5. Zápis v rubrice Memorabilia Gradicensia č. 37 zní: „Notata Romi. Dni. Jacobi Göding. — 1. Paulus Grunwaldt privilegis munit et donat fundum robotarium Paulo Skladeni ex Beniatka. — 2. Joannes abbas Haczinensibus et Hrzebczinensibus remittit anno 1528 den seogenannten Odmrt. — 3. Joannes abbas et Martinus liberant Ostrovicensibus ab Odmrt. — 4. Anno 1516 venditur in pago Ollschan Odmrt. — 5. Anno 1597 compelluntur Ollschanennses ab robotas. — 6. Anno 1539 Maximilianus vendit Chometovicensibus et Sedliscensibus Odmrt. — 7. Anno 1530 Martinus abbas vendit Odmrt. Svitavicensibus und edlössteine Wiesen, welche über unsern Teichtel gelegen. — 8. De anno 1528 Joannes abbas vendit Uhrzicensibus Odmrt. — 9. Anno 1537 Martinus abbas vendit pratum oberhab der Svitavker Teichtels unter Michov für 200 fl. — 10. Item vendit Kinicensibus Odmrt. — 11. Anno 1535 Martinus abbas vendit Boniovicensibus et subdito in Lodenic Odmrt. — 12. Anno 1597 Georgius Pavorin abbas constraxit cum Ustinensibus ut coemptos agros ad praedium excolant.

6. Alois FERULÍK: Selské bouře na Opatství (Boskovice 1959, str. 1).
7. Miloš TRAPL: Poddanské poměry na panství kláštera Hradisko u Olomouce koncem 16. a počátkem 17. století (ČSPS — 1960, str. 153—162).

К ПОЛОЖЕНИЮ КРЕПОСТНЫХ НА ВОТЧИНЕ ГРАДИШСКОГО МОНАСТЫРЯ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 17 ВЕКА.

Автор обращает внимание на индорсаты на 18 грамотах с 16 века которые находятся в архиве градишского монастыря. Автор делает выводы о вмешательстве градишского аббата Георгия Леодегария с дела подданных и с ущемлением их прав в 1623 и 1625 годах. Эти грамоты были отобраны подданным за их участие в походе на монастырь с сословным войском в июле 1619 г.

Автор утверждает, что каждый историк должен обращать внимание не только на содержание этих грамот, но и на заметки на индорсах, которые могут рассказать кое-что новое.

Josef Skutil

JEŠTĚ JEDNOU K EPIGRAFICKÝM ANTICKÝM FALSŮM Z OLMOUCE

V č. 100 *Zpráv VÚ* publikoval J. BENEŠ předběžnou zprávu o zajímavém nápisu z Olomouce¹ z r. 1828. Autor se domnívá, že by „nebylo také divu, kdyby se skutečná deska s římským nápisem octla ve sbírkách pozdně středověké humanisticky naladěné Olomouce“ i když z hlediska epigrafického ukazuje správně na mnoho hrubých chyb textu. Výsledky svých názorů pak shrnuje do 3 eventualit.²

Nejen tento nápis, který prý měl být nalezen s hojnými mincemi při stavbě vodního opevnění, ale i všech 6 ostatních podobných domněle latinských nápisů z Olomouce³ jsou nemožná a absurdní epigrafická papírová falsa nikdy neexistovavších klasických monumentů z tzv. Atlantis Austriaci t. XXII.p.III. sect. I. Geographia antiqua et subterranea.⁴ Atlas této tzv. Mollovy sbírky obsahuje celkem 45 antických nápisových fals (6 řeckých, 37 římských, 1 etruské, 1 římsko-runogotské), lokalizovaných na různá místa na Moravě, kde jsou tyto tumby, areae et lapides diis dicati, sloupy, oblouky a celé stavby podrobně vyrysovány a připomínají v Olomouci III. legii, ve Slavkově IV., v Novém Městě V. a ve Strálských XXII. legii. W. KUBITSCHKE datoval vznik těchto fals do polovice XVIII. stol., přesněji k r. 1735, lokalizace moravských opisů jsou datovány 1755. Moravským historikům tyto domnělé nápisy byly dobře známy,⁵ avšak nepoužili jich, neboť je již tehdy pokládali za falsa (tak již VOLNÝ a DUDÍK), hlavně z toho důvodu, že žádný tento oltář, tumba nebo kastel neexistovaly. Obšírně se těmito falsy zabýval W. KUBITSCHKE, poukazuje správně na nízké klasické vzdělání falsátora, jehož jediným zdrojem byli asi Fuhrmann a Lazius. Jsou to naše nejstarší starožitnická falsa, jež není ani potřebí epigraficky komentovat. Teprve z této staré Mollovy sbírky se octly přesné kopie těchto nápisů v moravské partii sebraného a chystaného materiálu pro připravovaný Corpus antiquarum inscriptionum Imperii Austriaci, odkud z připravovaného materiálu pochází také text BENEŠŮV.⁶

V Olomouci byl již starý humanistický zájem o antiku a jeho vnějším projevem byla historisující snaha doložit římský původ města na základě pochybné etymologie od římského císaře (o Juliovi se zmiňuje i epigrafické falsum z primátorské zahrady) a viditelným dokladem pak např. i kašny z let 1578—1724. Pozornost byla věnována i antické numismatice,⁷ neboť římské mince se nacházely nejen na Hané (již 1552, dále 1578, 1579, 1600, 1761, 1762, 1785), ale i v přilehlé oblasti (např. Mírov — Martin Sinapinus 1505, Náměšť 1580, T. Jordan 1586) a dokonce

na Olomoucku (Dobrovský 1788) ba i v areálu města samotného. Odtud se uvádí vskutku řada nálezů římských mincí z intervalu let 138—364 n. l., ale téměř všechny tyto zprávy je nutno brát — bohužel — s velkou rezervou, stejně jako poslední zprávu o nálezu depotu 20 mincí z intervalu let 268—378 n. l., učiněného prý r. 1946 v městské cihelně. Stejně tak je naprosto nezaručená zpráva Mollova atlasu o olomouckých nálezech antických mincí, přepsaná opět v citovaném nápisu.

Naproti tomu upozorňuji v této souvislosti se všemi dřívějšími zprávami o tzv. římských olomouckých nálezech na starý, neprávem zapomenutý nález 2 kusů šedé rozbité germánské popelnicovité 16 cm v. mísy na nízké nožce (od 8. 5.) s vlnicí pod hrdlem (byla již v pravěku spravována) typu kosteleckých a zejména jiříkovických mis, která byla podle Kovářova zápisu muzejního inventáře z r. 1910 získána ze základů Sarkandrovky, kterýžto terén nelze dnes bohužel kontrolovat. Starší předhistorické zdejší nálezy z Žerotínova náměstí a také tento kus ukazují, že návršní dominující lokalita kulmského podkladu byla jistě významným záchytným bodem v celém procesu předhistorického a časně historického osídlení dnešního městského terénu a právě tento evidentně germánský nález jistě tuto okolnost nejen potvrzuje, ale ve všech svých důsledcích značně zvětšuje.

¹ J. BENEŠ, Stopa zajímavého nápisu z Olomouce? Zprávy VÚO, č. 100, str. 18—21.

² tamtéž, str. 20.

³ Jde o nápisy: z primátorské zahrady, dále za Ferdinandským nadačním ústavem, in das Kirchners Gartenhauses (se 2 sloupy a obloukem), tumba od premonstrátů, nápis na cestě z Olomouce do Náměstí, nápis v Schrattenbachově zahradě [také v Tisnitz [asi Těšetice?]].

⁴ Tuto mapovou sbírku u nás podrobně zpřístupnil K. Kuchař, 1959, kde je citována i literatura.

⁵ J. HORKÝ 1825, Ř. VOLNÝ 1832, 1842, D'ELVERT, B. DUDÍK 1875, J. HAVELKA 1884, J. MATZURA 1896, M. SIMBÖCK 1909, V. HOUDEK 1915, který nápisy podrobně publikoval, A. LIČMAN 1921, sám jsem publikoval 1926—27 falsa česká, 1932 rakouská, doplnil moravská 1928, slovenská nejsou ku podivu známa.

⁶ Náhodou tentýž nápis jsem demonstroval v referátě o pravěku Olomouce v cyklu muzejních přednáškových večerů o Olomouci r. 1956.

⁷ „patera aurea“ Augustina olomouckého 1508, vratislavská mísa 1513, sbírka C. Liného 1828.

Stanislav M a k a s

STŘÍTEŽ U KLOPINY

O zaniklé vsi Stříteži u Klopiny nebylo dosud obšírněji psáno. Věděl sice o ní V. PINKAVA, nerozlišil ji však správně ve svých dílech o uničovském a litovelském okrese¹ od Stříteže u Mohelnice.

Zmínka je také v jeho knize „Hrady, zámky a tvrze moravské“. Stojí tam: *Na manském dvoře ve Stříteži, zaniklé vsi u Klopiny, psal se od r. 1372 rod, který měl v pečeti makoviči.*² Manský dvůr s tvrzí přisuzoval PINKAVA zřejmě podle zápisu v zemských deskách z r. 1493.

Zápis (ZDO XIV, č. 160) o přenechání manské tvrže Stříteže Jiříkovi z Vlašimě r. 1493, netýká se Stříteže u Klopiny, ale Stříteže u Svinova, kterou měl tehdy lénem zemský písař Mikuláš. Nebylo možné, aby se týkal Stříteže u Klopiny, protože Střítež u Klopiny byla tehdy soukromým majetkem. V letech 1492, 1494 a 1504 je v zemských deskách jako majitelka Margareta z Hnojic, vdova po Benešovi ze Stříteže. Její společník a dědic Vilém Mládenec z Miličína a na Šumvaldě

ji prodal teprve r. 1517 Jiřímu z Vlašimě, který mezitím prodal r. 1505 Stržitež u Mohelnice, protože pro vzdálenost od hranic panství se mu asi nehodila.

Tvrz při Stržiteži u Klopiny pravděpodobně dříve také byla, v záznamech však, které se této Stržiteže skutečně týkají, jsem o tom zmínku nenalezl. Podrobnosti o obou Stržitežích budou vypsány v tomto článku.

J. KUX ve svých spisech³ se o Stržiteži u Klopiny nerozepisoval, ač o ní také jistě věděl, protože mu úsovské urbáře byly dobře známy. V ostatních historických knihách a pramenech jako jsou Zemské desky,⁴ Knihy půhonů,⁵ Severní Morava v dějinách⁶ a mnohé jiné, je psáno jen o Stržiteži u Svinova poblíž Mohelnice, i když se to týká někdy Stržiteže u Klopiny.

O manském poměru majitelů Stržiteže u Klopiny jsem nenašel záznamy. Podle zápisů v zemských deskách v 15. a 16. století byla svobodným majetkem. Ve vkladu Viléma Mládence z Miličína a na Šumvaldě z r. 1517 je psáno: *ve vsi Stržiteži atd. k mocnému, svobodnému a dědičnému držení*.⁷

Určitá nejasnost je v tom, že na dvůr ve Stržiteži si činili jistý nárok také páni z Vlašimě v polovině 15. století. Podle soukromé smlouvy o rozdělení panství mezi bratry Karlem a Václavem z Vlašimě r. 1457 (ŠEBÁNEK, AZK str. 303 p) byl přidělen dvůr úsovský a stržitezský Václavovi a stržitezský rybník Karlovi.⁸

O existenci Stržiteže u Klopiny jsem se přesvědčil před mnoha léty při prohlížení mapy úsovského panství z počátku 17. století, kde je zcela zřetelně psáno: *Strzitescher Teich wird besetzt über Sommer mit 3jährigen Saamen a pak Klopín und Strzitesch*.⁹ Toto mé přesvědčení bylo potvrzeno při pročítání urbářů úsovského panství.

V prvním urbáři z doby Albrechta z Boskovic¹⁰ stojí u vesnice Klopiny: *Týž Abraham (krčmář, asi žid) drží k tomu půl lánu rolí od Strzytezie ode dvora, z čehož dává fojtovi do Strzytezie k jeho ruce ouroku pšenice, slepic, vajec a pěší roboty. Nepočítá se (u Klopiny), neb dává rychtáři do Strzytezie a při Strzytezi to napsáno. Více panských rolí, zejména ode dvora Strzytezského, mají Janda, Hladký, Štěpán Slaný, sirotci Bantovi, Abraham, Jurovi sirotci z Veleboře, Jan Kozyvka odtudy. Z té rolí žádného platu jeho milosti nedávají než snopy. U vsi Stržiteže jsou psáni 4 usedlíci a to Koplínek, Bantka vdova, Jan Koplíků a Hrstka. Abraham z Klopiny z lánu, který drží ode dvorce strzytezského o každém ouroce platí 8 grošů, pšenice 1/2 korce, 8 slepic a 30 vajec. Počítání jsou 4 usedlíci na 2 1/4 lánu. Orati mají při „ausowském dworzie“ v roce 36 dnů, pěších robot 12 dnů, trávu seci 1 1/2 dne, tolikéž hrabati a na otavě činiti. Dřevo rubati 1 1/2 dne, přivézt k zámku nebo pivovaru 3 vozy. — Při té vsi jest dvůr panský.*

U vesnice Hradce je poznamenáno: *Item každý, jak kdo sedí, mají za les, kterýž se jim k užívání obce pustil z ausowského a strzytezského dvoru na popluží hnůj po 1 dnu voziti*. Zápis z Police: Při téže vsi čtyři čtvrtě rolí drží lidé jiných vsí, zejména tito: *Viktorin ze Czbanowa na nivách, Valenta Koptek ze Strzytezie, Matěj, Piczu syn, z Klopiny, Klubanie ze Strzytezie a Marek Uhru do Klopín*.

V druhém urbáři asi z r. 1588 z doby Jana Šembery z Boskovic,¹¹ označeného později datem 1600, protože byl v platnosti v 17. století, je psáno o vsi Strzyteži: *Usedlíci: Vávra Netopil z 1/2 lánu, Martin Řezník z lánu, Beneš z krčmy a ze zahrady, Prokop Herstků z 1/4 rolí (z nějakého kusa rolí, kterýz u Weleborze nad Klopínami leží), Valouch Stojanků a Jan Holey. Summa usedlých lidí 6, rolí lánu 2. Summa důchodů stálých 5 f 6 1/2 gr. Pak se vypočítávají povinnosti podrobněji jako v urbáři z r. 1564. Navíc se přidávají povinnosti robotovati fůrami a pěšky při stavění a opravování zámku, choditi na hony, podruzi v zahradách panských rýti a pleti. O panském dvoře je psáno, že užitek je již připojen ke dvoru úsovskému. To byl také počátek zániku samostatné malé vsi Stržiteže. U vsi byl jeden pustý rybníček Stojánek a druhý stržitežský, ještě osazený. Zápis u Klopiny: Více panských rolí ode dvora stržitežského drží tito: *Gura Jandeyců, Girk Fidler, Hawel Myssak, Beness Krczmiska, Gira Tichey, Matieg Walauchů z Weleborzie, Pawel Podsehledilů z luk. Z ty rolí ziaďneho platu Gehomi (zkratka: jeho milosti)**

panu nedawagi než snopny, totiž pátej snop. V robotních povinnostech bylo těm sedmi osobám, které měly pole ode dvora střítežského, uloženo zorati třikrát v roce po 15 záhonech.

I podle tohoto urbáře musili hradečtí usedlíci vozit hnůj 1 den v roce. V záznamech Police je, že část pole má pronajatu Wawra Tlamak z Strzytezie. Velebořští měli z luk, kterým říkali bezděkovská (u Bezděkova) sklídit 20 vozů sena ke dvoru střítežskému pro ovce, které se tam chovaly. Též pod Veleboří měli sklídit z té louky nad rybníkem do dvora střítežského 12 vozů sena. Pro orientaci upozorňuji, že Střítež, která byla za třicetileté války včleněna do Klopiny, byla v těsné blízkosti Klopiny, od Džbánova asi 1½ km, od Police 2 km a do Veleboře přes 2 km. Hradec byl asi 6 km vzdálen.

Z urbářů vysvítá, že se údaje o vesnici Stříteži naprosto nemohly týkat Stříteže u Mohelnice, kam by nemohli jezdit robotníci z Hradce pro hnůj, kde by nemohli mít pronajata pole lidé z Klopiny a Veleboře, kam by velebořští robotníci nemohli vozit seno od Bezděkova a odkud by usedlíci nemohli obdělávat pole při Polici. Vztah Klopiny, Džbánova, Veleboře a Hradce ke Stříteži nám dostatečně vysvětluje, že zápisy v zemských deskách, v nichž jsou při Stříteži uvedena jména těch vesnic a také mlýna ve Džbánově, se týkají Stříteže u Klopiny. Ze Zemských desek jsem zjistil, že kol r. 1500 jsou na Mohelnicku záznamy dvou Stříteží současně, jedné u Klopiny a druhé u Svinova.

Stříteže u Svinova se týkají zápisy:

R. 1353 zapisuje Bernhard z Mrdic Závišovi a Vilémovi, bratřím z Rychmberka Vranovou, Lhotu Vranovou, Pečíkov, Střítež, Vacetín a Svinov.¹²

R. 1406 zapsal markrabě Jodok Vranovou, Lhotku s tvrzí, Střítež, Svinov, Vacetín, Rovně a Pečíkov Kateřině, manželce Procka z Búzova.¹³

R. 1448 vkládá Kateřina z Wilemberka svému muži Bohuslavu z Przebozu Vranovou, Lhotu, Pečíkov, Střítež, Svinov, Vacetín, Roveň a Příkazy.¹⁴

Král Jiří dal Střítež lénem do konce života Mikulášovi, zemskému písaři.¹⁵

Roku 1493 je zapsán vklad Stříteže u Mohelnice Jiřímu z Vlašimě a z Úsova. Pro důležitost cituji z toho vkladu: *My Vladislav atd. oznamujeme, že předstúpil před nás Jiřík z Vlašimě na Úsově a zpravil nás, kterak Mikuláš, písař desk a práva zemského v Brně, drží a do života svého držeti má Střítež v zápisu krále Jiřího, kterážto tvrz k markrabství moravskému dědičně a také manstvím přísluší. — V další obsáhlé části povoluje král na žádost Jiřího z Vlašimě, aby tvrz Střítež se všemi příslušnostmi byla vložena Jiřímu z Vlašimě k pravému dědictví, aniž by měl nějaké manské povinnosti. Dáno na Budíně 23. 6. 1492.*¹⁶

O manství Stříteže u Mohelnice je zřetelně psáno také v půhonu z r. 1493. Toho roku byl spor Jana Komárovského, hejtmana špilberského s Jiříkem z Vlašimě. Tehdy páni našli: *Poněvadž páně Jiříkovo dání prve od krále JM vyšlo jest nežli Komárovského a JM nápad jistý po smrti Mikulášově na tom měl a k dědictví panu Jiříkovi to dáti ráčil a z manství vysvoboditi, což tu na JM královskou spravedlivě spadlo a již více Střítež manství není, než jest dědictví.*¹⁷

R. 1505 prodává Jiřík z Vlašimě a Úsova ves Střítež, tvrz s dvorem a lesem Ostrá hora, se třemi člověky atd. Václavu Koblihovi z Říčan.¹⁸ Totéž vkládá Elška z Říčan Jiříkovi z Rokytíku roku 1527¹⁹ a ten téhož roku předal Střítež Michalu Bítofskému ze Slavíkovíc.²⁰

R. 1538 vložil Michal Bítofský ze Slavíkovíc Střítež Bernardu Zoubkovi ze Zdětína.²¹

Že roku 1565 byl na Stříteži u Mohelnice Václav Lhotský a před tím jeho otec Vratislav z Ptení dozvídáme se z půhonu, který cituje L. HOSÁK v Historickém mistopise.¹⁵

Václav Lhotský z Ptení prodal r. 1573 Jindřichovi Podstatskému z Prusinovic a na Bouzově ves Svinov, Vacetín, ves Střítež, „chyba tej louky“, která nad Pečíkovským rybníkem leží.²²

Roku 1581 byl k biskupským statkům připsán i statek střítežský, jmenovitě ves

Střítež s dvorem, ves Svinov, ves Vacetín, též se vším jejich příslušenstvím.²³ Z tohoto zápisu usuzuji, že Střítež byla původně středem malého statku střítežského. Ve století 14. až 16. vladykům ze Stříteže již nepatřila.

Zápisy o Stříteži u Mohelnice jsou většinou také v Historickém místopise od L. HOSÁKA.¹⁵

Můj původní úmysl byl vypsát jen ty zápisy ze zemských desek 15. a 16. století, z nichž je možno bezpečně zjistit, že se jedná o Střítež u Klopiny a porovnat je se zápisy o Stříteži u Mohelnice. Protože však podle jména byly obě Stříteže původně založeny vladyckým rodem ze Stříteže, rozhodl jsem se napsat také, ovšem stručně, i to, co se mně o tom rodu podařilo zjistit. Obě Stříteže byly založeny asi hodně dříve, protože, jak jsem již napsal, Střítež u Mohelnice v době zápisů vladykům ze Stříteže nepatřila. Ves Střítež u Klopiny je zřetelně psána r. 1437, ač rodu střítežskému již dávno před tím patřila a majitel se nezměnil. Vladykům se asi pro trvalé sídlení uprostřed úsovského panství nezdála vhodnou a proto, jak PINKAVA píše, dávali přednost tvrzi v Chudobíně.²⁴

Zápisů o střítežském rodě je mnoho a je z nich vidět, jak často se měnily u nich majetkové poměry. Nejstarší zápis je o vsi Chudobíně. Roku 1365 dostává Eliška ze Stříteže, manželka Výškova od Budislavy z Chudobína podíl na Chudobíně a Savíně.⁸¹ PINKAVA píše, že téhož roku držel dvůr v Chudobíně Soběhrd (Hrdoň z Klopiny) a jeho manželka Budislava (Buchna). Podle jména soudí Pinkava, že Soběhrd byl z rodu střítežského.²⁴ Z častých zápisů o Chudobíně je zřejmo, že tam bylo více statků — dvorů — které měly majitele i z jiných rodů, jako byli kupř. Bílkovští z Chudobína. To že Soběhrd byl údajně z Klopiny, vede k názoru, že skutečně patřil k rodu ze Stříteže, jemuž patřila Střítež u Klopiny a, jak později poznáme, i část Klopiny.

Více se dozvídáme o Benešovi ze Stříteže, který r. 1371 získává přerovské předhradí Šířavu²⁵ a r. 1379 ji opět prodává.²⁶ Měl bratra Přecha, o němž je zmínka jen v r. 1381.²⁷ Beneš získal r. 1385 podíly na Plynkoutě a Břevenci,²⁸ roku 1392 dává věnem dceři Anně, manželce Zdislava ze Lhoty podíl na Břevenci²⁹ a r. 1398 má spolek na dílu Břevence s manželkou Annou.³⁰

Mnoho záznamů máme o bratřích Velislavu, zvaném Vlasák, o Soběhrdovi a o Hankovi ze Stříteže.³¹

Velislav Vlasák je v záznamech zemských desek často jmenován s bratry Soběhrdem a Hankem, kteří byli většinou spolumajetníky. Měli podíly na Chudobíně a Savíně,³² Šumvaldě, Břevenci, Měrotíně (Mirotínek), v Bohdalově (jinde asi omylem Bohdalice nebo Bohdalovice), Sušicích,³³ Senici,³⁴ Újezdě u Mohelnice³⁵ a Slatinkách.³⁶ Velislav Vlasák je uváděn v letech 1392 až 1412. Jeho manželkou byla Margareta,³⁷ jinak zvaná Manya nebo Mana.³⁸ V zápise z r. 1415 se píše jako vdova.³⁹

Soběhrd ze Stříteže (1392 až 1418) se poprvé oženil s Kateřinou, vdovou po Ulricu Hechtovi z Rosic,⁴⁰ podruhé s Eliškou, sestrou Ješka ze Lhoty,⁴¹ která žila ještě r. 1437, kdy odkázala podíl na Slatince Výškovi ze Stříteže.⁴²

Třetí bratr Hanek (1397—1412) vyvolil si povolání duchovní. Byl farářem (plebánem) v Drahanovicích a byl spolumajetníkem bratří.

Velislav Vlasák a Soběhrd ze Stříteže byli politicky činní. Byli jako velká většina drobné šlechty moravské přívrženci markraběte Prokopa a tím i krále Václava IV. proti markraběti Joštovi (Jodokovi) a králi Sigmundovi. Prokop tehdy zastavil Litovel Příbíkovi z Odlochovic. Ten jako litovelský hejtman spolu s litovelským purkrabím Haškem, Prockem z Búzova, Divišem z Odrlic, Soběhrdem a Vlasákem ze Stříteže vedl válečné výpravy proti nepřátelům markraběte Prokopa a krále Václava. Na straně Jošta a Sigmunda stála zněmčelá města a duchovenstvo. Proto oddíly Příbíkovi přepadaly i statky duchovenstva, zvláště statky olomouckého kostela, biskupské. Proto byli na rozkaz papeže r. 1399 dáni do klatby. V návrhu klatby mezi osmi největšími škůdci duchovního majetku z řad drobné šlechty jmenování i Soběhrd a Vlasák z Litovle, kde byli v družině Příbíkově.⁴³ V druhé ex-

komunikační listině z téhož roku se vypočítá několik set jmen lidí daných do klatby. V této obsáhlé listině jsou Soběhrd a Vlasák z Doubravice. Jsou to titiž vladkové ze Stříteže.⁴⁴ V té době byli asi posádkou v Doubravici, protože Přibíkova tlupa sebrala Doubravici Habartovi ze Sulešovic.⁴⁵ Bratrovražedná válka byla předzvěstí husitské doby na Moravě a způsobila velké škody po celé zemi.

Synem Velislava Vlasáka byl Výšek (PINKAVA píše Víšek) ze Stříteže (1420 až 1480), který se oženil se sestrou Zdislava ze Lhoty Markétou⁴⁶ a po její smrti s Barborou z Tučina.⁴⁷ Byl nejvýznamnější postavou střítežského rodu a byla mu králem svěřována několikrát spolu s jinými významnými osobami z řad šlechty (jako s Václavem z Vlašimě a jinými) funkce pověřence a rozhodčího při přidělování statků (Brníčko, Dlouhomilov, Drahanovice, Kelčany, Radkov a Trnávka.⁴⁸ Výšek měl ve znaku 3 makovice a to nahoře 2 makovice a dole pod čarou 1 makovici. Tři makovice jsou i na klenotu na štítě. O předcích toho roku psal také J. PILNÁČEK.⁴⁹ Výšek ze Stříteže sjednotil celý statek chudobínský a sídlil v chudobínské tvrzi. Výšek měl bratra Jana a s ním r. 1437 získali podíly na Měrotíně a Vilémově.⁵⁰ S první manželkou získal podíly na tvrzi a vesnici Lhotě, na Střemeníčku, Slavětíně a Javoru (Javoříčku), které však prodal r. 1466 Erasimu ze Slavíkovíc.⁵¹

Z Výškova života máme konečně spolehlivé zprávy o vesnici Stříteži u Klopiny. Nejstarší záznam je z r. 1437. Tehdy přepsal Výšek ze Stříteže Markétě ze Lhoty, své manželce, ročně osm marek grošů ve vsi Stříteži (in curia in Strytez et in altere dimidio laneo), v Hradci (in nonum quartalibus agrorum), v Klopíně (Chlopine in tribus ortularis), ve Džbánově (Czbanow in molendini et in duobus ortis). Jako svědek je na konci psán Ješek ze Lhoty, bratr Markéty. Zápis ten se týká jediné Stříteže u Klopiny, protože se tato Střítež píše ve spojení s Hradcem, Klopinou a Džbánovem.⁵² Roku 1448 je zapsán podíl, který Výšek dává své manželce Markétě ze Lhoty kromě toho, co má ve Stříteži, 80 marek grošů na Chudobíně a na jeho příslušenství atd.⁵³ PINKAVA napsal v Uničovském a rýmařovském okrese, že Výšek ze Stříteže byl i v Králových Lazích na manském dvoře.⁸² V Králových Lazích se r. 1464 připomínají Anna s bratrem Albertem z Králových Lazů.⁵⁴ Pinkava píše o Albrechtovi, ten však není v tom roce v zemských deskách, je však o něm zmínka v půhonu z r. 1466⁵⁵ a připomíná se v ZD až r. 1494 jako strýc Jiřího z Králových Lazů.

Podle zápisu v ZD z r. 1464 prodal Výšek ze Stříteže svobodnou ves Střítež s příslušenstvím Albertovi z Králových Lazů (Králová).⁸³ Po Albertovi podle PINKAVY dědil jeho zboží jeho bratr Pěnice.

Výšek ze Stříteže byl r. 1481 již mrtev, protože toho roku prodávají Jindřich ze Sovince a Čeněk Puklice jako rukojmí za nebožtíka Výška Chudobín, tvrz a dvůr s loukou pod Sobačovem a lesem Hora.⁵⁶ Výškův příbuzný Beneš ze Stříteže koupil Střítež u Klopiny r. 1481. O této koupi je zapsáno, že Jindřich Pěnice z Lazův z nálezů panského vkládá Benešovi ze Stříteže dvůr ve Stříteži, sirotka bratra svého, kterýž prodává se z rozkázání panského s mlýnem, lidmi, platy, činžemi atd.⁵⁷ Hned po koupi r. 1481 vkládá Beneš ze Stříteže Margaretě z Hnojic, manželce své vlastní, svůj dvůr ve Stříteži atd.⁵⁸

Před rokem 1492 Beneš ze Stříteže zemřel. Že byl mrtev, potvrzuje i vklad Stříteže do zemských desek. Toho roku přijímá totiž Margareta z Hnojic, manželka někdy Beneše ze Stříteže, syna Mikuláše na své věno na pravý a jednostajný spolek.⁵⁹ Markétin syn Mikuláš zemřel brzy potom, snad r. 1493, jak možno usouditi z dalšího vkladu, který je zvláště důležitý, protože z něho jasně poznat, že se jedná o Střítež u Klopiny. Příbuzní Jindřicha Pěnice z Lazů, který prodal r. 1481 Střítež Benešovi ze Stříteže, si asi činili z příbuzenských důvodů nějaký nárok na Střítež nebo její část, protože majetnictví této vsi bylo ještě jednou vloženo do zemských desek. A tak r. 1494 potvrzuje Jiřík z Lazův prodej dvoru Stříteže a vypisuje, co všechno ke střítežskému statku patří. Patřil k němu nejen dvůr ve Stříteži s lidmi ve Stříteži, Klopíně a Hradci, ale i mlýn ve Džbánově u Police. Z toho

vzešla povinnost lidí v Klopíně, Hradci a Džbánově ke střítežskému dvoru.⁶⁰

Tato větev střítežská Mikulášem vymřela, protože již r. 1494 přijala Margareta z Hnojic na pravý spolek Přibíka Mládence z Miličina na dvůr ve Stříteži,⁶¹ na ty lidi ve Stříteži, v Klopíně, v Hradci i na mlýn džbánovský, který k tomu dvoru přísluší. Přibík z Miličina byl její příbuzný, jak viděti z dalšího vkladu do zemských desek. Markéta z Hnojic pocházela z rodu pánů z Miličina a na Šumvaldě, svého času zámožného panského rodu, protože ve vkladu z r. 1504⁶² přijímá na spolek 3 bratry a 6 sester, totiž Oldřicha, Viléma a Heřmana, bratří vlastní, Elšku, Annu, Žofku, Zdenu, Kateřinu a Bohunku, sestry vlastní z Miličina na dvůr ve Stříteži s jeho příslušenstvím (ve) Veleboři, což tu má, v Hradci též, což tu má, ve Džbánově, což tu má, totiž 3 zahrady. Z výrazu „což tu mám“ soudíme, že v majetku Markéty z Hnojic nebyly celé vesnice Klopina, Hradec, Džbánov a Veleboř. Není jasno, byla-li v tom zahrnuta také celá část, na niž r. 1494 přijala Markéta Přibíka Mládence z Miličina na spolek. Zbytek uvedených vesnic patřil k panství úsovskému podle testamentu markraběte Jana Jindřicha z r. 1371,⁶³ v němž jsou v zaznamenaných vesnicích i jména Krug (Džbánov), Klopina, Hradec a Veleboř. Statek střítežský byl položen uprostřed úsovského panství, těsně vedle jeho sídla Úsova, a zdá se, že vznikl darem zeměpána některému z předků střítežského rodu, který byl v dobrém poměru k majitelům úsovského panství; možná za zásluhy o panství a rodinu knížecí. Jakmile se dostalo úsovské panství do soukromého vlastnictví, usilovali majitelé o scelení panství a odstranění jim nepohodlného zbytku majetku drobné šlechty. To se jim podařilo, když páni z Miličina dostali se do peněžní tísně, zaviněné také účastí na dolování na vzácné kovy, které se nevyplácelo. Tak přešel statek střítežský na panský rod vlašimský, který byl tehdy na Úsově.

Roku 1517 vkládá a vpisuje do zemských desek Vilém Mládenec z Miličina a na Šumvaldě Jiříkovi z Vlašimě⁶⁴ a jeho erbům (dědicům) ve vsi Stříteži, totiž tyto lidi a jejich příslušenstvím: Martina Dvořáka, Jana Tloušče a Matěje Seybota; ve vsi Klopíně Tlouščka, Jakuba Grusa a Stránského; ve Džbánově mlýn; ve vsi Veleboři Martina Trčku a Jana Urbana; ve vsi Hradci Vaška Raného a Poláčka s lidmi platnými atd.

Po smrti Jiřího z Vlašimě, který zemřel bez mužských potomků, přešlo koupené zboží na Kateřinu z Vlašimě, která roku 1531 vložila svůj díl příbuznému majiteli úsovského panství, Kryštofovi z Boskovic,⁶⁵ a mezi jiným ve vsi Stříteži, což tam měla, taktéž co měla v Hradci, Veleboři a jinde.

Všechny sestry vlašimské přenechaly svůj majetek Kryštofovi z Boskovic a statek střítežský se dále uvádí v listinách tohoto rodu.

Kryštof z Boskovic vkládá r. 1547 svůj majetek, tedy i Střítež Janu Jetřichovi Černoorskému z Boskovic.⁶⁶ Že se i tu jedná o Střítež u Klopiny a ne u Mohelnice, vysvítá z výpočtu předávaných vesnic, kde za Klopinou je psáno: ve vsi Stříteži, co jsem tu měl, pak Hradec atd. Věta „co jsem tu měl“ ukazuje, že někdo ze společníků, které si r. 1504 Markéta z Hnojic na Střítež vzala, část na něho připadající, ještě Kryštofovi z Boskovic neprodal. To se stalo později, třebaš přesný záznam o tom jsem nenašel. Možno tak souditi ze zachovalých urbářů.

Roku 1573 poručil Jan Jetřich Černoorský z Boskovic svůj statek, totiž hrad Ousov, město Litovel se všemi městečky a vesnicemi, což k tomu hradu Ousovu a městu Litovli příslušelo, Albrechtu Černoorskému z Boskovic a na Černé Hoře.⁶⁷ A jestli by zemřel a mužských dědiců nebylo, tak Janu Černoorskému Šemberovi z Boskovic. Tak po smrti Albrechta v poměrně mladém věku zdědil úsovské panství jeho mladší bratr Jan Šembera a po tomto r. 1597 jeho zeť Karel Lichtensteinu. O urbářích z doby Albrechta z Boskovic a jeho bratra Jana Šembery je psáno podrobně na počátku.

O Stříteži jsou také záznamy v BRANDLOVÝCH Knihách pŕuhonů. Majitelů Stříteže u Klopiny se týká několik pŕuhonů z VI. dílu. Na straně 28 je zápis, že se r. 1480 soudí Beneš ze Stříteže s Jiřím Tunklem.⁶⁸ Na straně 102 r. 1481 stojí, že

Beneš ze Stříteže pohnal Mikuláše Šilhana z Othmuta⁶⁹ z 20 hřiven grošů, že *drží základ náš, ves Mladčí, na který jsme my slibili a podily své dáti musili*.

V té době, r. 1481, koupil Beneš ze Stříteže, jak v ZDO zapsáno, dvůr ve Stříteži za 177 zl. Půhonem však téhož roku musil zápis do zemských desek vymáhati na Jindřichu Pěnicovi z Lazů.⁷⁰ Toho Beneše se týká půhon z r. 1481,⁷¹ který na něj podal Karel mladší z Vlašimě, že *mu jest slíbil za nebožtíka Hylbranta a Alše, bratři vlastní z Říčan ze tři hřiven grošů platu ročního, kteréž mají vydávati ke kostelu v Úsově a toho vydávati nechťi*. R. 1482 pohnal Beneš ze Stříteže Jiříka Tunkle z Brníčka u Zábřeha z pěti a třiceti zlatých,⁷² že *základ muoj drží, na kterýž jsem já slíbil jménem ves Vitošov a Hrabovou se vším příslušenstvím a z toho vyvazen nejsem, než na svooj díl musil jsem se jistcem učiniti a úrok podstúpiti*.

V půhonu z r. 1493 mezi panem Jiřím z Vlašimě a Margetů, střítežského manželkou⁷³ (tehdy již vdovou po Benešovi ze Stříteže) páni našli: *Poněvadž pan Šarovec a Jan Zúbek a Jan z Mírova z rozkázání panského na to jsou jezdili a lidé starožitní seznávají, že ty nivky k panství (úsovskému) příslušejí, že pan Jiřík k těm nivám právo má*. Není sice napsáno, o které louky se jednalo, pravděpodobně však to byly louky mezi Bezděkovem a Džbánovem, jehož část patřila úsovskému panství a mlýn ke statku ve Stříteži. V urbáři z r. 1588 (1600) je psáno, že *Velebořští vozili z Bezděkovských luk seno pro dvůr ve Stříteži*.⁷⁴ A Bezděkov je velmi blízko Džbánova, který je nyní částí Police.

Po třicetileté válce přestává Střítež existovati jako samostatná ves; její jméno se proto již tak často nevyskytuje a konečně mizí. Po spojení střítežského dvora pod jednu správu s úsovským dvorem, což se stalo koncem 16. století za Jana Šembery z Boskovic, přestala nutnost vedení správy maličké vesničky, jejíž několik domků bylo připojeno k větší vesnici Klopíně. Že byl střítežský dvůr spojen s úsovským je pochopitelné, protože po koupi Stříteže bylo nutno k vůli řádnému hospodaření spojit oba dvory, poněvadž vzdálenost dvorů od sebe byla jen 1 km a pole obou dvorů spolu hraničila. Třebas budovy obou dvorů zůstaly i v dalších stoletích, byla správa jejich v Úsově.

Při zemské visitaci z r. 1667, kdy bylo zjišťováno, které statky byly po třicetileté válce již osídleny, je uvedeno:⁷⁵ *Dorf Kloppe und Strzitesch*. Tehdy byly osazeny 3 celé lány (Hrniczek, Bindura, Christin), 1 $\frac{3}{4}$ lán (Elssnar), 2 $\frac{1}{2}$ lány (Stisskal, Urbanů), 4 $\frac{1}{4}$ lány (Slabé, Ruda, Chmellarz, Tichy), 6 zahrad (Sklenarz, Kolb, Martinků, Krauss, Pinda, Kleibel), 1 chalupa (Krupa), 1 lhůtník — Fristler (Veit). Pusté byly 1 $\frac{1}{2}$ lán, 1 $\frac{1}{2}$ a $\frac{1}{4}$ lán, 1 zahrada a 1 chalupa. — Při přehledu komínů v r. 1671 je bývalý střítežský dvůr psán jako klopinský (Klopper Mayrhof) s 1 komínem.⁷⁶

Ještě urbář panství úsovského z r. 1734⁷⁷ (v němž jsou i opisy listin z r. 1676) píše, že Klopina a Střítež (Kloppe und Strzitesch) má 5 lánů a 3 $\frac{1}{4}$ osmin a 18 komínů. Také ve výpočtu naturálních dávek je psáno: Klopina a Střítež (Strzitesch) na sv. Michala 15 mír pšenice, 10 mír a 2 čtvrtě žita, 12 mír a 2 čtvrtě ovsa. Jinak je psána Klopina bez Stříteže.

V rektifikačních aktech z let 1749, 1750, 1753, 1755 a 1757⁷⁸ není již o Stříteži zmínka a r. 1750 je psán jen úsovský dvůr (oba dvory spojené). Rybník střítežský byl asi tehdy již zrušen, protože se o něm také nepíše.

Jména Střítež a střítežský se ještě vyskytují ve zvláště významných spisech, v matrikách, které také bezpečně dokazují, že Střítež byla mezi Úsovem a Klopínou. Nemohlo se to týkat Stříteže u Svinova, protože ta nikdy k farnosti úsovské nepatřila. V nejstarší matrice z r. 1610 nedala se místa přesně určit, protože záznamy nebyly úplné, spořádané a dosti čitelné. Za to v rodné matrice od r. 1653⁷⁹ u léta 1661 jsou psáni Jan Reychlů, wowczak strzitezský z Klopín a Mikuláš Cezar, wowczak strzitezského dvora. Mikuláš Cezar, ovčák střítežský, je zapsán ještě v letech 1663, 1664 a 1667. Roku 1674 byl již ovčákem Matauss Czybulka, owczak strzytezského dvora. R. 1676 se vyskytuje v matrice dcera Mikuláše Czezara, ovčáka střítežského. Děkanská matrika mohelnická z r. 1671⁸⁰ se o Stříteži nezmiňuje,

protože jsou v ní psány tehdejší obce. V té době byla již Stržitež sloučena s Klopínou.

Jména Stržitež je ještě vzpomenuto, ale již nejasně, v knize „Klopper Grund und respektive Urbarii Buch 1771“. Úvodní článek počíná slovy: *In diesem Dorf Kloppe und Stržitežz oder Stržilečz*. Písař již ani přesně nevěděl, jak se to jméno má psát.

V nynější době se již občané Klopiny ani nepamatují, že dolní konec obce se dvorem a kdysi se dvěma rybníky se jmenoval Stržitež a že byl samostatnou vesnicí.

- ¹ Viktor PINKAVA: Uničovský a rýmařovský okres. Litovelský okres. Vlast. mor. II. — ² Viktor PINKAVA: Hrad, zámky a tvrze mor. I. Sev. Mor. 1927, s. 21. — ³ Joh. KUX: Geschichte von M. Aussee, 1929. MA Úsov. — ⁴ Zemské desky II, kraj olomoucký, rejstřík s. 507. — ⁵ Vincenc BRANDL: Libri citationum et sententiarum. Tomus VI. — ⁶ Fr. HRUBÝ: Severní Morava v dějinách 1947. Index s. 199. — ⁷ ZDO XVIII, č. 22. — ⁸ Jindř. SEBÁNEK: Archiv zruš. klášterů. 1932, s. 303 a 303 p. — ⁹ Abriss der Herrschaft Aussee und Zugehör. VU. Lov. a lesn. muz. Úsov. — ¹⁰ Registra správní panství ausowského 1564. StA Janovice. — ¹¹ Urbarium der Herrschaft Aussee um das Jahr 1600 (1588) StA Janovice. — ¹² ZDO I, 240. — ¹³ ZDO VII, 82. — ¹⁴ ZDO X, 814. — ¹⁵ Lad. HOSÁK: Historický místopis 1938, str. 569. — ¹⁶ ZDO XIV, 160. — ¹⁷ Vincenc BRANDL: Půhony V, s. 250, č. 937. — ¹⁸ ZDO XVI, 231. — ¹⁹ ZDO XXI, 2. — ²⁰ ZDO XXI, 14. — ²¹ ZDO XXV, 19. — ²² ZDO XXIX, 8. — ²³ ZDO XXIX, 129. — ²⁴ Viktor PINKAVA: Litovelský okres. Vlast. mor. II, s. 200 a 202. — ²⁵ ZDO II, 26. — ²⁶ ZDO III, 532. — ²⁷ ZDO IV, 34. — ²⁸ ZDO IV, 657. — ²⁹ ZDO VI, 413. — ³⁰ ZDO VI, 818. — ³¹ ZDO VI, 579. — ³² ZDO VI, 417. — ³³ ZDO VI, 667. — ³⁴ ZDO VII, 643 a VIII, 260. — ³⁵ ZDO VIII, 254. — ³⁶ ZDO VIII, 268. — ³⁷ ZDO VIII, 278. — ³⁸ ZDO VII, 643. — ³⁹ ZDO VIII, 417. — ⁴⁰ ZDO VIII, 162 a 279. — ⁴¹ ZDO IX, 120. — ⁴² ZDO X, 110. — ⁴³ CDM XII, s. 454, č. 523. — ⁴⁴ CDM XII, s. 458, č. 524. — ⁴⁵ Viktor PINKAVA: Litovelský okres. Vlast. mor. II, s. 66. — ⁴⁶ ZDO X, 123. — ⁴⁷ ZDO XI, 225. — ⁴⁸ ZDO X, 560, 566, 668, 763 a XI, 6. — ⁴⁹ Josef PILNÁČEK: Staromoravští rodové. Vídeň 1930, s. 326. St. věd. kn. Ol. — ⁵⁰ ZDO X, 183. — ⁵¹ ZDO XI, 354. — ⁵² ZDO X, 123. — ⁵³ ZDO X, 846. — ⁵⁴ ZDO XI, 108. — ⁵⁵ V. BRANDL: P IV, s. 517, č. 1134, 1135 a 1136. — ⁵⁶ ZDO XII, 157. — ⁵⁷ ZDO XII, 214. — ⁵⁸ ZDO XII, 217. — ⁵⁹ ZDO XIV, 69. — ⁶⁰ ZDO XV, 9. — ⁶¹ ZDO XV, 10. — ⁶² ZDO XVI, 205. — ⁶³ CDM X, č. 118, s. 139. — ⁶⁴ ZDO XVIII, 22. — ⁶⁵ ZDO XXIII, 52. — ⁶⁶ ZDO XXV, 143. — ⁶⁷ ZDO XXIX, 13. — ⁶⁸ V. Brandl: P VI, 28. — ⁶⁹ V. Brandl: P VI, 101. — ⁷⁰ V. Brandl: P VI, 114. — ⁷¹ V. Brandl: P VI, 173. — ⁷² V. Brandl: P VI, 200. — ⁷³ V. Brandl: P V, 253. — ⁷⁴ Urbarium der Herrschaft Aussee 1600 (1588) StA Janovice. — ⁷⁵ Spezifikation derer in gehaltener Landesvisitation bei der Herrschaft Aussee Orten usw. 1667 StA Brno v rekt. aktech. Fond A8. — ⁷⁶ Rauchfänger der Herrschaft Aussee 1671. V rektif. aktech. StA Brno, zemreg fond A8. — ⁷⁷ Entwurf der Herrschaft Aussee 1734 StA Janovice. — ⁷⁸ Rekt. akta 1749, 1750, 1753, 1756, 1757, 1759, 1764. StA Brno. Zemreg. Fond A8. — ⁷⁹ Matrika úsovské fary od r. 1653 StA Olomouc. — ⁸⁰ Matrica Decanatus Müglizensis 1671 StA Olomouc. — ⁸¹ ZDO I, 883. — ⁸² Viktor PINKAVA: Uničovský a rýmařovský okres. Mor. vlast. II, s. 149. — ⁸³ ZDO XI, 214.

Zora Trňáčková

PŘÍRŮSTKY ARCHEOLOGICKÉHO ODDĚLENÍ VLASTIVĚDNÉHO ÚSTAVU V OLOMOUCI V ROCE 1961

Brníčko, okr. Olomouc. Východně od silnice do Dolní Sukolomi byly na parcele č. 213 nalezeny střepy kultury popelnicových polí. Podle záznamů v archivu býv. Městského muzea v Uničově se již v r. 1942 našly v tomto místě obdobné střepy, zjištěné tmavé skvrny na polích a zlomky mazanice dokládají existenci sídliště.

Lužice u Šternberka, okr. Olomouc. V cihelně byl při bagrování narušen pravěký objekt. Při zachraňovací akci byla zachycena část pece(?) z plochých oblázků, překrytých vrstvou tvrdě vypálené mazanice. Jediný střípek, nalezený přímo v peci, patřil volutové kultuře.

Olomouc-Černovír, okr. Olomouc. Do sbírek byl předán neolitický sekeromlat, nalezený náhodně v písčově protiprvním (trat „Jezírka“).

Holice, okr. Olomouc. Při měřických pracích byl na polích jihovýchodně od kóty 210,3 při trati Olomouc—Přerov nalezen malý náramek z bronzového drátku.

Bolelouc, okr. Olomouc. Stejně jako v předchozím roce [viz *Zprávy VÚ* č. 91, 1960, s. 210 a *Zprávy VÚ* č. 94, 1961, s. 18] byly zjištěny na staveništi hospodářských budov v trati „U obory“ další lužické žárové hroby (XXVIII.—XLIII.) a zbytky dvou kostrových hrobů. Žárové hroby patří jednak do starší fáze lužické kultury, jednak do mladšího lužického období s keramikou zdobenou žlábkováním.

Grygov, okr. Olomouc. Při kopání písku v trati „Halouzky“ byla nalezena středověká nádoba (XV. století).

Tršice, okr. Olomouc. Při půdním průzkumu, prováděném pracovníky ČSAZV Brno, byla na katastru obce zjištěna dvě pravěká naleziště. V trati „Nad dolním mlýnem“ jihozápadně od obce byla zachycena vrstva pravděpodobně neolitického stáří s drobnými atypickými střípky. V trati „Farganík“ severně od obce byl sondou narušen okraj černě vyplněné kotlovité jámy, zapuštěné do spraše. Ve výplni jámy se našly střípky a malé úlomky mazanice. Jeden ze střípků je z materiálu silně promíšeného tuhou a podle okraje patří volutové kultuře. Obě naleziště leží na táhlých, k jihu obrácených svazích nad potokem Olešnicí.

Horka nad Moravou, okr. Olomouc. Při hloubení základů pro novou školu v severní části obce byla v hloubce asi 50 cm pod povrchem nalezena část velké zásobnicovité nádoby, patřící kultuře lidu popelnicových polí. Kolem ní se v písčité půdě nedochovaly žádné stopy kulturní vrstvy nebo jámy. Jen ve východní části stavby se rýsovala nevýrazná jáma, v jejíž výplni, narušené základovým průkopem, se našly dva drobné střípky.

KE KONFERENCI O HYGIENĚ VODNÍCH NÁDRŽÍ

Ve dnech 14.—16. května 1962 konala se v Olomouci pracovní a diskusní konference o hygieně umělých vodních nádrží. Konferenci uspořádala Čs. biologická společnost při ČSAV, odb. v Olomouci spolu s dalšími ústavy a institucemi: katedrou hygieny a epidemiologie lékařské fakulty Palackého university v Olomouci, katedrou biologie téže fakulty a university, s Biologickým ústavem ČSAV v Praze, Komisí pro vodní hospodářství u ČSAV v Praze, s KHES Brno, KHES České Budějovice, KHES Ostrava a s Vlastivědným ústavem v Olomouci.

Během tří dnů bylo předneseno celkem 25 referátů, k nimž účastníci konference podali řadu připomínek a návrhů. Široká výměna názorů byla největším kladem konference, jež směřovala mj. též ke stanovení dalšího programu výzkumů a průzkumů, jmenovitě pro přípravu na světový kongres ve Stockholmu v roce 1964, určený právě těmto problémům.

Každá vodní nádrž má své specifické problémy a proto je třeba stanovit vždy podle povahy té které nádrže též požadavky na její vodní a hygienický režim. Současně je nutno mít na zřeteli nejen život v nádrži samé, nýbrž i kvalitu vody v dalším toku. Požadavky celostátních směrnic na asanační opatření a režim nádrží je nutno pojímat jen jako zásady a nelze je aplikovat schematicky na veškeré nádrže, zvláště pak na nádrže víceúčelové. U těchto nádrží je dále třeba stanovit a zajistit požadavky na režim celého areálu nádrže (např. dohled na litorální oblast, čištění a údržbu zařízení pro zachycování splavenin z přítoků, odstraňování sedimentů z horního konce vzdutí, atd.). Na vodárenských nádržích musí být režim podřízen hlavnímu úkolu, tj. zajištění kvalitní pitné vody. Dosavadní zkušenosti ukazují, že žádný z uživatelů přehrady či nádrže nemá ani právo ani zájem řešit komplexně všechny otázky, související s hospodářským, rekreačním atd. vy-

užitím vodní nádrže. Je proto třeba stanovit gestora těchto práv a povinností, který by zajistil komplexní uplatnění všech požadavků, při čemž se jako nejvhodnější gestor jeví speciální orgán (jako je tomu např. v Polsku aj.); jeho povinností je pečovat o hydrologii, hygienu a čistotu vody celého povodí.

Vodní nádrž je na vypouštění odpadních vod podstatně citlivější než volná řeka, protože působení škodlivin se projevuje v pochodech déle probíhajících, při čemž vzniká další, u řek méně častý efekt: sekundární znečištění, anaerobie, vodní květy apod. S tím souvisí taková opatření na přítocích, kterými by byl snížen přísun živných i škodlivých látek do nádrže, zvláště ze splachů a odpadních vod. Zlepšit biologický a hygienický režim nádrží a hlavně odtoků z nich je pravděpodobně možno regulací odtoků z různých vrstev vodní nádrže, což je možné i při energetickém využití odtoku. Při jednostranném odtoku ze spodních studených, bezkyslíkatých a nedostatečně oživených vrstev je narušeno samočištění odtoku, je tu zvýšení epidemiologického nebezpečí z přežívání patogenů poněvadž je podvázána antagonistická činnost biocenózy. Je narušena rekreace a celá biologie toku, někde až do vzdálenosti 30 km od nádrže. Při kaskádě, kde by vlastně celým tokem protékala jen tato spodní, takřka mrtvá voda, je nebezpečí tím větší. Tyto otázky je tudíž třeba sledovat, sbírat zkušenosti a případně je řešit výzkumně.

Obecně mají přehrady význam především hydrologický, teprve pak energetický a další. Speciální význam přísluší malým, čistě vodárenským přehradám a nádržím; kolísání hladiny, způsobené srážkami a zvláště využitím energetickým je značné a je v takovém případě naprosto nutné, aby nežádoucí důsledky energetického využívání nenarušily potřeby hydrologické. Kolísání vyžaduje proto zvýšeného studia (jde např. o zabezpečení břehů proti erozi, o otázky množení komárů a jiných škůdců, též o otázky mikroklimatické a v neposlední řadě i estetické). Podrobně byla např. projednána opatření proti nadměrnému výskytu komárů a zvláště byla zdůrazněna potřeba sekundárních hrázek, zadržujících vodu v postranních údolích a zátočinách, které se jinak při poklesu hladiny mění v močál. Stejně významnou složkou je vegetace břehů nádrže i břehů jejich odtoků, skýtající možnost nejen zemědělského, lesnického a sádkářského využití ochranných pásem nádrže, ale pomáhající zejména proti erozi na březích svažitých; tato skutečnost převažuje mnohdy nad nevýhodou, která vyplývá z opadu listů na vodní hladinu. Pozorování prokázala význam břehových porostů nejen u vodních nádrží, nýbrž i pro břehy vodních toků, kde vhodné břehové porosty zabezpečují příčnou cirkulaci proudu, ovlivňují samočištění atd. Vzhledem k hydrologické povaze našeho státu na evropském rozvodí a při nedostatku vod je nutno u nás vodu nejdéle zadržovat. Proto by nemělo být i dovoleno u odtoků a vůbec u vodních toků (hlavně menších) zkracování jejich meandrů ani vybetonovávání jejich břehů a koryta. Ukazuje se stále více jak je nutno sledovat příznivé i nepříznivé vlivy, které se uplatňují v tvorbě pobřežní zóny, nacházejí příčiny nepříznivého utváření pobřežního režimu a biocenóz, bránit jim a získané zkušenosti podle možnosti zevšeobecnovat. Zásadně je možno u nádrží využívat jen biologického způsobu úprav a vyloučit jakákoliv chemická a pesticida (nejde jen o využívání patogenních mikrobů proti škůdcům, ale především o udržování správné biocenózy, včetně užitečného ptactva a hmyzu). Širší zaměření k ochraně přírody a k udržení rovnováhy je nakonec ekonomicky daleko nejvýhodnější. V této souvislosti byla prodiskutována i otázka správného zarybnění a organizace rybářství.

Závažnou složkou hygieny vodních nádrží je problém zatížení našich vod radioaktivitou. Otevřené plochy povrchových vod jsou vystaveny bezprostředním aktivitám radioaktivních svodů i spadů. Proto musí výzkum vod údolních nádrží především osvětlit mechanismus přechodu dlouhodobých aktivit z hydrosféry do biosféry (biocykly). S ohledem na využívání vod nádrží i pro účely pitné a závlahové nutno s urychlením sledovat řešení ekonomicky únosné metody vodárenské bez aktivace. Podobně je třeba zajistit návaznost mezi aktivitou vody, půdy a

ovzduší i biosféry, ve vztahu k aktivitě poživatin se zaměřením na ochranu zdraví lidí a živočichů. Za tím účelem je žádoucí zajistit dostatečně hustou síť dozimetrických laboratoří a vzájemnou koordinaci těchto prací.

Velká pozornost byla během konference věnována otázkám rekreace u vodních nádrží. Rekreace se jeví jako součást problematiky vodních nádrží a její umožnění je rovněž hygienickým požadavkem. Rozdílné názory jsou jen pokud se týká víceúčelových nádrží, z nichž je odebírána voda i do úpraven pitné vody (u malých nádrží, určených čistě pro nadržení pitné vody, nepřipadá rekreace v úvahu); řešení v takových případech bude konkrétní a přizpůsobené možnostem a situaci příslušné nádrže a jejího prostředí. Dosavadní způsoby rekreace ve většině případů pro svou živelnost a neusměrněnost neprospívají ani kvalitě vody v nádrži, ani ochraně přírody (tj. především vhodným biocenózám pro optimální poměry celé nádrže a jejího okolí), ani všeobecnému hygienickému stavu v okolí nádrže. Naproti tomu zkušenosti např. z Žermanické přehrady ukazují, že rekreace (v určité míře) ani zdaleka tak neznečišťuje vodu jako mnohé průmyslové závody a podniky — při čemž často naše leckteré město si připravuje pitnou vodu právě z toků průmyslově a jinak znečišťovaných. Světová tendence směřuje také k uvolnění dnešních přísných předpisů pokud jde o rekreaci u vodních nádrží. Z toho vyplývá, že rekreace je možná, že však je naprosto nutné vytvářet podmínky pro rekreaci řízenou. Podmínky pro ni je třeba doplnit i na existujících již vodních nádržích. Podrobně byla probrána různá rekreační zařízení a vybavení pro vymezené plochy u nádrží a současně byl vytyčen požadavek na vybudování takových zařízení nebo na realizaci takových opatření, která by sloužila — v souvislosti s rekreací — k ochraně vodní nádrže jako celku (např. otázka odstraňování tuhých tekutých odpadků, otázka ochrany hladiny před znečišťováním naftou a oleji v rámci moto- a autokampingu, rovněž otázky bezpečnostní a zdravotní služby atp.) i jejího okolí (např. nesporný požadavek klidu k dosažení efektivní rekreace pro člověka). Základním požadavkem je proto vypracování rajónového plánu přehrad, který by určoval delimitaci všech ploch, zájmů, řešil by komunikace atd. Protože řada rajónovaných, plánem řešených úkolů by měla charakter vyvolaných investic, je vhodné vypracovat rajónový plán současně s projektem vodního díla tak, aby investice — ať vyvolané nebo nikoli — mohly být koordinovány s vlastním projektem vodního díla. V rajónovém plánu jde také o to, vyřešit rozdělení pozemních ploch kolem přehrady či nádrže mezi hlavní uživatele — tj. plochy vyhrazené vodnímu dílu, zemědělství, lesnímu hospodářství a rekreaci — a zpracovat dopravní síť rajónu. Plochy vyhrazené rekreaci rozčlenit na plochy pro rekreaci kolektivní a individuální; v plochách pro kolektivní rekreaci přednostně vyčlenit plochy pro rekreaci dětí a mládež a tyto plochy nesměšovat s plochami pro rekreaci dospělých a s rekreací individuální. Opět přitom docházíme k požadavku jediného provozovatele, který by byl vybaven dostatečnou výkonnou pravomocí, a to bez ohledu na katastrální hranice obcí nebo na rozmezí územních zájmů provozovatelů vodního, lesního nebo zemědělského hospodářství. Z jednání na konferenci vyplynula konečně též nutnost vypracování a zveřejnění provozního řádu přehrady či nádrže, a to s ohledem na zájmy ekonomické, státní ochrany přírody i na zájmy rekreační.

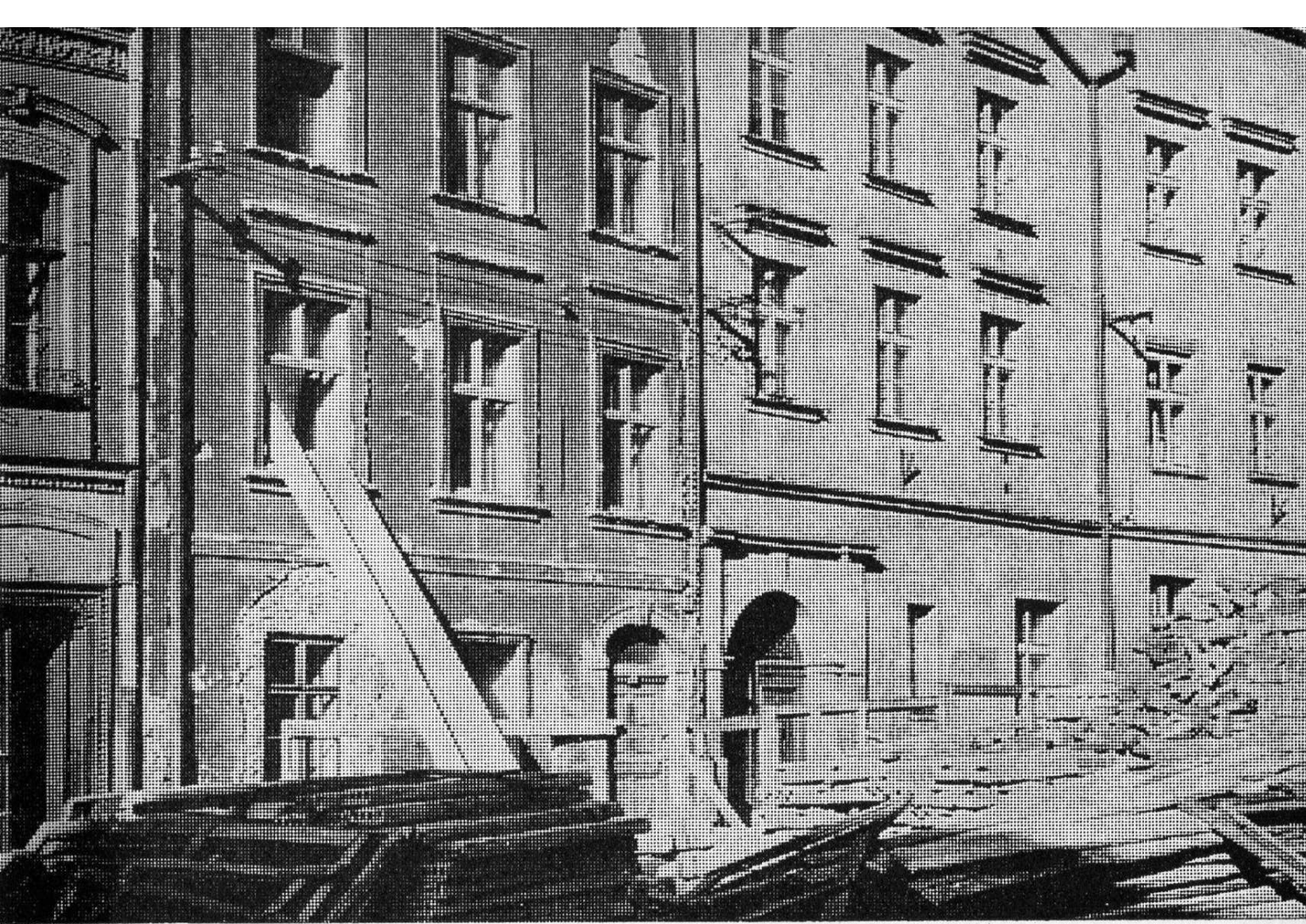
Závěrem bylo doporučeno, aby celé jednání konference bylo zveřejněno tiskem a Čs. biologická společnost, odb. v Olomouci, byla pověřena projednáváním této možnosti na příslušných místech.

J. Kabelík — B. Šula

K obrázkům na obálce:

1. Rekonstrukce dvorních částí domů ve Školní ulici v Olomouci.
2. Rekonstrukce sousední zdi a střechy domu ve Školní ulici č. 6, v pozadí rekonstrukce radniční věže. Pohled ze Školní ulice.
3. Rekonstrukce domu na Žerotínově náměstí, č. 7, pohled ze dvora.
4. Rekonstrukce domu na Žerotínově náměstí č. 7, pohled z náměstí.
[Všechny čtyři snímky k článku L. Fialy.]
5. Z výstavy „Výtvarné skupiny Směr“.
6. Detail z téže výstavy.

Všechny snímky Jaroslav Juryšek, Vlastivědný ústav Olomouc.

Nejúčinnější zárukou ochrany kulturních statků je všeobecné
a úplné odzbrojení za účinné mezinárodní kontroly.

Z čs. rezoluce na konferenci o ochraně kulturních
statků v Paříži (24. července 1962).